МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра психології

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Борис ЯКИМЧУК

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ВПЛИВ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ

Виконала студент (ка) IV курсу, П/41 групи
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
ВОВЧАК Лариса Володимирівна

Науковий керівник – канд. психол. наук
Радзівіл Катерина Павлівна

Умань – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП …….. 3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ ТА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ 7

1.1. Поняття самооцінки в психологічній літературі: структура, види та функції…… 7

1.2. Психологічна характеристика основних стилів батьківського виховання…… 19

1.3. Теоретичне обґрунтування зв’язку між батьківським ставленням та особливостями самосприйняття і самооцінки дитини 34

РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ…… 42

2.1. Обґрунтування вибору методів та організація процедури дослідження ……. 42

2.2. Аналіз результатів діагностики стилів виховання та рівнів самооцінки у досліджуваних……. 47

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо оптимізації стилів батьківського виховання як чинника розвитку самооцінки дитини 57

ВИСНОВКИ…….. 63

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……. 66

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах трансформації суспільства особливої ваги набуває проблема становлення психологічно здорової, самодостатньої особистості, здатної до ефективної самореалізації та адаптації в динамічному соціальному середовищі. Центральним утворенням структури особистості, що визначає вектор її розвитку, є самооцінка. Саме вона виступає системним внутрішнім механізмом, який забезпечує регуляцію людської активності, вибір поведінкових моделей та загальну емоційну стабільність.

Питання теоретичного обґрунтування феномену самооцінки детально розглядалися у фундаментальних працях Р. Бернса, С. Куперсміта, Дж. Міда, К. Левіна та К. Роджерса. У вітчизняній психологічній думці вагомий внесок у вивчення генезису та структури самооцінки зробили С. Д. Максименко та Г. К. Радчук. Роль самооцінки як регулятора поведінки ґрунтовно досліджував М. Й. Боришевський.

Попри значну кількість теоретичних напрацювань, практика свідчить про зростання випадків деструктивного впливу неадекватного самосприйняття на розвиток особистості. Цей аспект став об'єктом уваги таких науковців, як О. Л. Рибак та С. М. Хоружий. Водночас методи гармонізації самооцінки та шляхи подолання її негативних проявів закладені в гуманістичних концепціях А. Адлера, А. Маслоу та К. Роджерса.

Визначальним чинником у формуванні самооцінки на ранніх етапах онтогенезу є сім'я. Стиль батьківського виховання, характер емоційної взаємодії та тип дитячо-батьківських відносин закладають фундамент образу «Я» дитини. Важливість емоційного потенціалу родини у процесі становлення самоставлення підкреслюють сучасні дослідження Л. В. Гончар, Н. Д. Трофаїли та І. М. Щербакової. Зокрема, науковці наголошують на значущості духовного потенціалу сімейного виховання та необхідності корекції емоційно-деструктивної поведінки, яка часто є наслідком дисгармонійних стосунків у системі «батьки–дитина» (А. М. Яцишина).

Актуальність дослідження зумовлена наявним протиріччям між високою значущістю стилів сімейного виховання для формування адекватної самооцінки дитини та недостатньою поінформованістю батьків щодо механізмів цього впливу в умовах сучасних кризових викликів. Необхідність пошуку оптимальних психологічних умов виховання, які сприяли б розвитку позитивної самооцінки, визначила вибір теми нашого дослідження: «**Вплив стилів батьківського виховання на формування самооцінки у дітей**».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості впливу стилів батьківського виховання на формування самооцінки у дітей.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення самооцінки дитини та чинників її формування у психологічній літературі.
2. Виявити психологічний зміст основних стилів батьківського виховання та їхній вплив на розвиток самооцінки дитини.
3. Провести порівняльний аналіз результатів дослідження стилів батьківського виховання та показників самооцінки дітей.
4. Сформулювати психолого-педагогічні рекомендації щодо оптимізації стилів батьківського виховання як засобу підтримки адекватної самооцінки дитини.

Об’єкт дослідження: процес формування самооцінки у дітей.

Предмет дослідження: вплив стилів батьківського виховання на формування самооцінки у дітей.

Методи дослідження.

Теоретичні методи:

- аналіз, систематизація та узагальнення отриманої інформації з наукової літератури, що забезпечило визначення теоретико-методологічних засад дослідження.

Емпіричні методи:

- комплекс психодіагностичних методів (для кількісної оцінки психологічних змінних):

1. Опитувальник батьківського ставлення (ОБС) — А. Я. Варга та В. В. Столін.

2. Методика «Сходинки» (В. Г. Щур).

3. Методика «Який я?» (Р. С. Нємов).

Математико-статистичні методи:

- описова статистика (розрахунок середніх значень, стандартних відхилень, частотного розподілу);

- порівняльний аналі.

Теоретична значущість дослідження полягає в систематизації наукових підходів до розуміння психологічної природи самооцінки дитини. Робота розширює теоретичні уявлення про специфіку впливу різних стилів батьківського виховання на процес самосприйняття особистості. Отримані результати доповнюють знання про психологічні чинники формування самосвідомості в дитячому віці.

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання результатів у консультативній роботі з сім'ями для гармонізації батьківсько-дитячих стосунків. Розроблені рекомендації можуть бути впроваджені в освітній процес для психологічної підтримки дітей із заниженою самооцінкою. Матеріали роботи стануть корисними для розробки тренінгових програм, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків.

Експериментальна база дослідження.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Уманської гімназія №8 Уманської міської ради Черкаської області у дистанційному форматі. У дослідженні взяли участь учні 1 класу (віком 7–10 років) та їхні батьки.

Апробація результатів дослідження. Радзівіл К. П., Вовчак Л.В. Теоретичний аналіз впливу сімейного виховання на становлення самооцінки

особистості. *Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів* : матеріали IX Всеукр. психол. читань (м. Умань, 14 травня 2026). Умань, 2026.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновка, списку використаних джерел, який налічує 00 найменування та додатків. Повний обсяг роботи становить 00 сторінок. Обсяг основного тексту складає 00 сторінок і містить 0 таблиці на 0-х сторінках.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ ТА СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Поняття самооцінки в психологічній літературі: структура, види та функції

Сучасний стан соціуму вимагає від кожної людини активної участі в громадському житті. Динамічність сьогодення ставить суворі умови перед індивідом, який повинен демонструвати ініціативність, наполегливість, емоційну стабільність, здатність до швидкої соціальної адаптації та ефективного виконання професійних функцій заради досягнення успіху й самореалізації. Фахівці у сфері психології підкреслюють, що самооцінка відіграє ключову роль у регуляції поведінки, взаємодії та діяльності людини. З огляду на це, питання генезису, будови, функціональних аспектів та взаємозв’язків самооцінки з іншими компонентами особистості залишаються предметом постійного наукового інтересу.

У науковому доробку як вітчизняних, так і зарубіжних психологів представлено численні дослідження, присвячені аналізу самооцінки. Питання теоретичного обґрунтування цього феномену детально розглядалися у працях таких відомих авторів як Р. Бернса, С. Куперсміта, С. Д. Максименко, Дж. Міда, К. Левіна, Г. К. Радчук, К. Роджерса.

Дослідженням самооцінки як системного внутрішнього механізму, що забезпечує регуляцію людської активності та поведінкових актів, займалися, М. Й. Боришевський та С. Д. Максименко. Деструктивний вплив неадекватного самосприйняття на розвиток особистісних якостей став об'єктом пильної уваги таких науковців, як О. Л. Рибак, С. М. Хоружий та інші. Шляхи подолання негативних проявів самооцінки та методи її гармонізації були запропоновані в концепціях А. Адлера, А. Маслоу, К. Роджерса.

Всебічний аналіз самооцінки доводить її складну та багатогранну природу як психологічного явища, що безпосередньо зумовлює розвиток і функціонування різноманітних особистісних характеристик. Труднощі у

вивченні цього феномену пов’язані з нерозривною єдністю його динамічних та архітектонічних складників: самооцінка здатна трансформуватися під час діяльності, одночасно виступаючи її регулятором.

Самооцінка трактується як суб'єктивне сприйняття індивідом власних характеристик, потенціалу та соціального статусу, що становить центральний елемент особистісної структури та виконує функцію ключового поведінкового регулятора. Дана інтерпретація терміна є характерною для особистісного підходу, в межах якого самооцінка визначається як фундаментальна складова самосвідомості людини [20].

В інтерпретації М. Й. Боришевського структура самосвідомості постає як багаторівневий конструкт, де самооцінка, рівень домагань, соціально-психологічні очікування та образ «Я» перебувають у стані постійної взаємодії та взаємозумовленості. Кожен із цих елементів не існує ізольовано, а формує динамічну систему, що забезпечує цілісність сприйняття особистістю власного єства [2].

Згідно з концепцією Р. Бернса, самооцінка постає як суб'єктивна думка індивіда про власну значущість, що знаходить вияв у системі його внутрішніх установок. Дослідник інтерпретує самооцінку як емоційно-ціннісний конструкт, що виступає фундаментом і необхідною передумовою становлення «Я-концепції», яка охоплює три взаємопов'язані площини. По-перше, це когнітивна складова, що містить систему знань людини про різні аспекти власної особистості. По-друге, це безпосередньо самооцінка або самоприйняття, що відображає сукупність оціночних суджень та емоційне ставлення особистості до самої себе. По-третє, це поведінковий компонент, який включає конкретні дії та реакції, що детерміновані сформованим образом «Я» і реалізуються в межах соціальної взаємодії та комунікації з іншими людьми [37].

Фахівці в галузі психології стверджують, що батьківський вплив на самосприйняття дитини розпочинається ще в пренатальному періоді. Зокрема, дослідження М. Томенн-Спіч, проведені з вагітними жінками, свідчать про те,

що діти, чиє народження було очікуваним і бажаним, мають кращі показники здоров’я завдяки відчуттю батьківської любові. Натомість сприйняття вагітності як негативної чи несвоєчасної події провокує емоційний дискомфорт у плода, що згодом трансформується у стійке почуття власної непотрібності, яке супроводжує індивіда в дорослому віці та детермінує особливості його самооцінки [20].

Самосприйняття визначає внутрішнє відчуття власної цінності, що безпосередньо корелює з якістю життєдіяльності індивіда та виступає фундаментом становлення особистості. Традиційно виокремлюють три ієрархічні рівні цього феномену.

Завищений рівень самооцінки притаманний особам із гіпертрофованою впевненістю у власних силах. Такі індивіди схильні ідеалізувати свої спроможності, гостро реагують на будь-які зауваження та переконані у безпомилковості своїх дій.

Натомість занижена самооцінка проявляється у систематичному применшенні власних чеснот і талантів. Людина відчуває постійний брак віри в себе, страждає від нерішучості та сором’язливості, уникає амбітних цілей через острах невдачі. Характерними рисами є надмірна самокритичність, почуття невідповідності власним досягненням та наявність численних психологічних комплексів.

Найбільш наближеною до об’єктивної дійсності є адекватна самооцінка. Вона дозволяє людині тверезо аналізувати власні можливості та навколишнє середовище, вибудовувати ефективні соціальні зв’язки та зберігати внутрішню автономію, не залежачи від схвалення сторонніх осіб.

Отже, самооцінка може виступати як конструктивним, так і деструктивним чинником розвитку. Гармонійна взаємодія зі світом можлива лише за умови адекватного самосприйняття. Гіпертрофована самооцінка стає перешкодою для продуктивної діяльності та спілкування, тоді як низький її рівень часто формує психологію жертви, де відсутність самоповаги змушує

людину миритися з негативним ставленням оточуючих, що потребує фахової корекції.

Процес формування ставлення до себе тісно пов'язаний із соціальним середовищем, насамперед із сім'єю та колом однолітків. Дефіцит підтримки або неналежне ставлення у родині є першопричинами формування низької самооцінки. Надалі на цей процес впливає реакція значущих осіб та успішність у групі. Визнання досягнень особистості сприяє позитивній динаміці та стабілізації самооцінки, тоді як за відсутності підтримки деструктивні тенденції посилюються, що створює потребу в цілеспрямованому психологічному супроводі [9].

Значна кількість наукових парадигм відводить самооцінці фундаментальну роль у структурі особистості [16]. Зокрема, феноменологічний підхід до вивчення цієї проблеми базується на практичному психологічному досвіді. Один із ключових представників цього напряму, Н. Бранден, наголошує, що самосприйняття та внутрішній образ «Я» є визначальними для розуміння людської природи та особливостей поведінки [36].

Власне, характер самооцінки індивіда глибоко детермінує його когнітивні процеси, емоційний стан, систему ціннісних пріоритетів та життєві орієнтири. Вона виступає критичним регулятором людської активності. Відтак, для ґрунтовного розуміння особистості необхідно проаналізувати ті критерії та чинники, на яких базується її власне оцінювання [36].

Згідно з концепцією Н. Брандена, ставлення особистості до себе структурується через два взаємозалежні компоненти: самооцінку власної ефективності та почуття особистої гідності. Автор розглядає самоповагу в широкому вимірі взаємодії суб'єкта з навколишнім світом. Самооцінка в цьому контексті виступає як фундаментальна впевненість індивіда в тому, що обрані ним стратегії та методи контакту з реальністю є адекватними й релевантними її викликам. На переконання Брандена, таке внутрішнє судження не завжди потребує повної рефлексії чи усвідомлення, проте воно є критично важливою

передумовою для продуктивного функціонування та ефективної взаємодії з дійсністю [36].

Згідно з концепцією Н. Брандена, ключовим фактором становлення самооцінки виступають когнітивні процеси, що живляться відповідною мотивацією та орієнтовані на осягнення як об'єктивної дійсності, так і власних ресурсів для взаємодії з нею. Формування адекватної самооцінки безпосередньо залежить від когнітивного самоствердження, що реалізується під час контакту індивіда із зовнішнім світом. Таким чином, автор вказує на пряму кореляцію між рівнем самооцінки та процесами особистісного розвитку й інтелектуальної еволюції.

Висока самооцінка є принципово несумісною з пасивною життєвою позицією. Вона ґрунтується на постійній орієнтації на нові досягнення, а не на механічному повторенні минулого досвіду. Саме продуктивна діяльність стає тим процесом, завдяки якому людина здобуває відчуття контролю над власним життям, що, своєю чергою, є базовою умовою для підтримки високої самооцінки [36].

Різноманітні наукові школи акцентують увагу на конкретних гранях самооцінки, розглядаючи її як різновид соціальної настанови. Залежно від обраного ракурсу, дослідники аналізують або когнітивні та емоційні процеси, що супроводжують самооцінювання, або ж детермінований нею вплив на різні вектори людської активності. Саме тому значний масив наукових розвідок присвячений вивченню емоційних реакцій, які генеруються в межах функціонування самооцінки [17].

Паралельно з трактуванням самооцінки як установки, існують і альтернативні погляди. Зокрема, її нерідко інтерпретують як рису — тобто стабільну, характерну властивість особистісного функціонування, що зберігає свою сталість у часі.

У межах когнітивного спрямування дослідники інтерпретують «Я» як складну ментальну архітектуру або систему взаємопов'язаних структур. Ці утворення виконують роль активних регуляторів, що забезпечують

трансформацію, модифікацію та цілісну інтеграцію різноманітних особистісних функцій [4]. Самооцінка в такому контексті виступає механізмом опрацювання інформації про себе, що дозволяє індивіду впорядковувати власний досвід та адаптувати свою активність до вимог середовища [16].

Ключовим аспектом когнітивного підходу є теза про те, що індивідуальність людини зумовлена специфікою її «когнітивних структур» або «схем». У межах цієї парадигми розрізняють «Я» як динамічний процес пізнання («той, хто знає») та «Я» як стабільну структуру знань («те, що відоме»). Більшість наукових розвідок цього напряму зосереджена саме на дослідженні «Я» як структури.

Розвиток особистості супроводжується еволюцією цих когнітивних конструктів та механізмів їхнього формування. Якщо на ранніх етапах становлення самосприйняття людина оперує конкретними, предметними характеристиками, то згодом вона переходить до побудови складних когнітивних структур. Отже, образ «Я» та самооцінка детерміновані безпосередньою діяльністю індивіда, причому до їхнього складу залучаються лише ті аспекти, які суб'єкт ідентифікує як значущі.

До когнітивних схем інтегруються насамперед ті риси, які чітко виявляються в діяльності та слугують маркерами індивідуальної відмінності. Д. Вегнер та Р. Валлахер зазначають, що в певних життєвих сферах у нас формуються найбільш диференційовані та розвинуті структури щодо себе. Саме ці домінантні структури найчастіше активізуються та стають фільтрами під час опрацювання релевантної інформації про себе та світ [36].

Когнітивні конструктори, що описують «Я», часто оперують категоріями особистісних рис. На переконання Д. Вегнера та Р. Валлахера, це зумовлено тим, що такі терміни виступають готовими когнітивними схемами, які дозволяють ефективно узагальнювати дані як про власну особистість, так і про оточуючих.

Поряд із когнітивним підходом значну роль у сучасній соціальній психології відіграє інтеракціоністська орієнтація, зокрема символічний інтеракціонізм. У межах цієї парадигми фокус досліджень зміщується на міжособистісну взаємодію, що здійснюється за допомогою символів.

Ключовим постулатом інтеракціонізму є теза про те, що особистість формується виключно на основі соціального досвіду. Будь-які індивідуальні риси, мотиваційні чинники чи поведінкові патерни розглядаються як результат попередніх контактів з іншими людьми [36]. Відповідно, самооцінка та образ «Я» детермінуються реакціями соціуму та тим, як людина сприймає думки оточуючих про себе.

Яскравим прикладом такого аналізу є концепція М. Вебстера та Б. Собічек. Автори стверджують, що самооцінка як оцінна модальність «Я-концепції» є більш операціональним об’єктом для дослідження, оскільки вона легше піддається вимірюванню та порівнянню, ніж змістовні характеристики образу «Я». В основі формування самооцінки лежить розуміння людиною того, як саме її оцінюють інші [36]. Важливо зауважити: за відсутності консенсусу в оточенні, погляди різних людей не просто «усереднюються» — певні думки (від значущих осіб) мають визначальний вплив на самосприйняття, тоді як інші важать значно менше.

Українська психологічна школа трактує самооцінку як невід’ємний компонент самосвідомості та результат еволюції особистості, що викристалізовується впродовж усього життєвого шляху. Основна увага дослідників зосереджена в площині вікової психології, де ключовим об’єктом аналізу стають механізми становлення самооцінки та трансформація її характеристик у процесі онтогенезу.

Таким чином, самосвідомість визначається як цілісне усвідомлення суб’єктом власної особистості: від фізичних параметрів та інтелектуального потенціалу до рефлексії над власними вчинками, мотивами, цілями та системою взаємин із соціумом і самим собою [6].

При вивченні самооцінки особливий науковий інтерес становить її вікова динаміка та ключові параметри, серед яких зазвичай виокремлюють стійкість, адекватність та рівень [17]. На основі цих критеріїв вибудовується класифікація типів самооцінки:

- За стійкістю: стійка та нестійка.
- За відповідністю реальності: адекватна та неадекватна.

Неадекватна самооцінка свідчить про викривлене сприйняття особистістю власних якостей і може проявлятися як у завищеній, так і в заниженій формах [36]. Такі деформації самосприйняття стають підґрунтям для глибоких внутрішніх конфліктів та провокують так званий «афект неадекватності». Водночас нестійкість самооцінки також виступає деструктивним чинником, що суттєво ускладнює соціальну адаптацію та життєдіяльність суб'єкта в цілому [18].

У психологічній літературі самооцінку прийнято диференціювати на глобальну (загальну) та низку часткових (специфічних). Глобальна самооцінка відображає інтегральне ставлення людини до власного «Я» в цілому. Натомість часткові самооцінки фокусуються на конкретних аспектах особистості або результативності в окремих сферах життєдіяльності.

Система часткових самооцінок може мати складну внутрішню ієрархію: від оцінки загальної ефективності в певній галузі до сприйняття власних здібностей у вузькоспеціалізованих видах активності. Наукові дані підтверджують існування щільної кореляції та взаємозалежності між інтегральним самосприйняттям і цими окремими оціночними судженнями [26].

Крім того, у структурі самооцінки виокремлюють компоненти за критерієм часової спрямованості:

- Ретроспективна: оцінка минулого досвіду та попередніх здобутків.
- Актуальна: поточне самосприйняття в моменті «тут і зараз».
- Перспективна: бачення власних можливостей та потенціалу в майбутньому.

Цілісність самооцінки нерозривно пов'язана з рівнем домагань особистості [6]. Цей феномен охоплює три ключові виміри:

1. Ідеальна мета: рівень складності завдань, до якого людина прагне в довгостроковій перспективі.
2. Актуальний рівень домагань: вибір складності наступного кроку, що базується на аналізі попередніх успіхів чи поразок.
3. Рівень «Я»: бажаний стандарт самооцінки, якому особистість прагне відповідати.

Узагальнюючи наукові погляди на природу самооцінки, можна стверджувати, що вона не є вродженою рисою, а постає як складний продукт соціального досвіду. Її становлення відбувається під постійним впливом мікро- та макросередовища, а також специфіки діяльності, у яку включена особистість.

Процес трансформації самооцінки триває протягом усього життя, підпорядковуючись динаміці соціалізації. Проте фундаментальне значення має період дитинства: саме тоді закладається базове відчуття самоцінності, яке стає стійким ядром особистості. Цей ранній емоційний фундамент значною мірою детермінує подальший розвиток самосприйняття та рівень впевненості у собі, що виступає зовнішнім індикатором сформованої самооцінки індивіда.

1.2. Психологічна характеристика основних стилів батьківського виховання

Нинішні реалії диктують батькам складні умови, вимагаючи пошуку оптимального співвідношення між виявами любові та дотриманням дисципліни, а також між наданням свободи та вихованням відповідальності. Традиційні виховні стратегії, що були дієвими для попередніх поколінь, у сучасних соціокультурних обставинах часто виявляються малоефективними. З огляду на це, виникає потреба в аналізі найбільш результативних стилів

виховання, адаптованих до запитів сьогодення, та дослідженні їхнього безпосереднього впливу на процес становлення й гармонійного розвитку дитячої особистості [4].

Поняття виховного стилю не обмежується сукупністю регламентованих настанов, а постає як базис, що визначає архітектоніку взаємин між батьками та їхніми дітьми. Специфіка комунікації, форми прояву емоційної близькості та механізми окреслення особистісних кордонів виступають ключовими чинниками, котрі детермінують процес становлення індивідуальності дитини та закладають сценарії її життєдіяльності в довгостроковій перспективі [4].

Взаємини у вертикалі «батьки–діти» постають засадничим чинником буття, що детермінує не лише життєвий комфорт дорослих, а й перспективи самореалізації наступних поколінь. Проблематика родинного виховання, його типологія та роль у структуруванні дитячої особистості перебуває у фокусі уваги потужної плеяди науковців, серед яких вагомий внесок у розробку цієї теми зробили А. Адлер, К. Роджерс, І. Бех, О. Безлюдний, Т. Алєксєєнко, В. Поліщук, а також представники західної психологічної школи, як-от Г. Девід, Г. Демо, Т. Дішіон, Г. Фоско, Е. Стормшак, С. Вінтер та інші дослідники. Під стилями сімейного виховання в сучасній психології розуміють домінантні патерни міжособистісної комунікації між батьками та дітьми в межах домашнього середовища, причому дана категорія охоплює варіативні моделі батьківської експресії: від міри емоційного тепла та визнання суверенності дитини до специфіки реалізації наглядових функцій. Ключовими параметрами цих стилів виступають рівень підтримки дитячої автономії, дотримання персональних кордонів, а також вибір засобів педагогічного стимулювання, включно з інструментами заохочення та обмеження, що в сукупності створює унікальний виховний простір і визначає майбутній вектор щастя нащадків.

Специфічні патерни взаємодії, що домінують у родинному мікросоціумі, класифікуються як виховні стилі, котрі відображають цілісну модель батьківської стратегії. Дана категорія охоплює варіативні прояви поведінки дорослих, зокрема ступінь емоційної чуйності, міру контролю, визнання

суверенності дитини та повагу до її персональних меж. Важливими складниками таких стилів є сприяння самостійності вихованця, а також специфіка застосування педагогічного інструментарію, що базується на диференційованому підході до використання методів стимулювання та дисциплінарного впливу [3].

Виховні стратегії зумовлюють специфіку комунікації батьків із нащадками, виступаючи фундаментальним чинником становлення емоційної, соціальної та ціннісно-нормативної сфер особистості. Дані підходи охоплюють варіативні виховні моделі, що можуть мати як конструктивну, так і деструктивну спрямованість. Вони безпосередньо ретранслюються на особливості світосприйняття дитини, визначають її адаптивні можливості в стресових умовах, а також формують здатність до побудови гармонійної міжособистісної взаємодії з оточенням у майбутньому [12].

Система взаємин між батьками та дітьми постає ключовим вектором життєвого шляху особистості, що базується на процесах інтеракції та обміну інформацією в родинному колі. Даний аспект життєдіяльності охоплює емоційне прийняття, взаємну довіру, визнання гідності та прозорість у спілкуванні. Характер цієї взаємодії безпосередньо ретранслюється на процес індивідуалізації дитини, детермінуючи рівень її самосприйняття та специфіку поведінкових реакцій. Виховання в умовах емпатії та дієвого сприяння зазвичай сприяє формуванню стійкої позитивної самооцінки, що підвищує адаптивні можливості дитини та її здатність ефективно долати психологічні виклики [13].

Поряд із цим, обрана стратегія батьківського виховання виступає значущим предиктором формування соціальної компетентності дитини. Вихованці, чиї батьки дотримуються авторитетної моделі, демонструють вищі показники впевненості, відкритості та комунікативної гнучкості, що сприяє ефективному опануванню навичок конструктивного розв'язання конфліктів, командної взаємодії та створення гармонійних міжособистісних зв'язків. Натомість застосування авторитарного підходу або стратегії ігнорування

потреб дитини часто стає передумовою для виникнення бар’єрів у соціалізації та деформації самооцінки, що ускладнює повноцінну інтеграцію особистості в соціум [21].

У науковій психолого-педагогічній думці засадничою вважається типологія виховних стратегій, розроблена Д. Баумрінд та згодом деталізована й розширена у працях Е. Маккобі та Д. Мартін. Ця концептуальна модель базується на диференціації батьківських підходів через призму двох ключових вимірів: рівня емоційної чуйності (прийняття) та ступеня вимогливості (контролю). Комбінація цих параметрів дала змогу виокремити чотири базові стилі — авторитетний, авторитарний, ліберальний та індиферентний, кожен з яких детермінує специфічний вектор становлення дитячої особистості [22].

Зазначена класифікація охоплює чотири ключові моделі батьківської поведінки: авторитетну (демократичну), авторитарну, ліберальну (поблажливу) та індиферентну (байдужу). Кожна з цих стратегій базується на специфічному поєднанні батьківського контролю та емоційного прийняття.

Авторитарний підхід постає як одна з найбільш суворих виховних моделей, де домінує жорстка регламентація поведінки за мінімальної емоційної чуйності. Дорослі, що обирають таку тактику, висувають до дитини високі вимоги та наполягають на беззастережному підпорядкуванні, розглядаючи дисципліну та зовнішній контроль як пріоритетні інструменти формування особистості.

Ліберальний або поблажливий стиль, навпаки, базується на наданні дитині широкої автономії та відсутності чітко окреслених обмежень. За такої моделі батьки акцентують на розвитку індивідуальності, заохочуючи самостійність у прийнятті рішень та надаючи простір для пошуку власного досвіду без суворого втручання дорослих.

Авторитетна (демократична) стратегія визначається в науковій літературі як найбільш гармонійна модель, що синтезує високу вимогливість із глибокою емоційною підтримкою. Батьки формують зрозумілу систему правил і очікувань, проте супроводжують їх роз’ясненням змісту та активно

залучають дитину до діалогу, створюючи умови для свідомого засвоєння норм поведінки.

Індиферентний або ігноруючий стиль виховання вирізняється мінімальною залученістю батьків у процес розвитку дитини, що проявляється як у відсутності дисциплінарних вимог, так і в емоційній відстороненості. Брак уваги та виховного впливу в межах цієї моделі часто стає чинником деструктивного впливу на психоемоційне становлення особистості та її подальшу соціальну адаптацію [22].

Розглянемо детальніше механізми впливу виховних стратегій на становлення особистості дитини та чинники, що зумовлюють вибір певної моделі батьківства:

- Генезис прив’язаності: створення безпечного типу прив’язаності, що базується на емпатичній та послідовній комунікації, виступає фундаментальною платформою для гармонійного психоемоційного розвитку.
- Становлення самосприйняття: стійка позитивна самооцінка інтегрується в структуру особистості за умови безумовного прийняття та дієвого сприяння з боку значущих дорослих.
- Соціальна компетентність: виховання в середовищі, де домінує підтримка та конструктивне заохочення, сприяє вищому рівню комунікативної гнучкості та успішній соціалізації.
- Інтелектуальна результативність: у межах демократичного підходу діти демонструють вищу схильність до пізнавальної активності, що корелює з кращими показниками академічної успішності.
- Розвиток емоційної сфери: обраний стиль виховання детермінує здатність дитини до ідентифікації власних почуттів, навички саморегуляції та глибину емпатії щодо оточення.
- Перспективи дорослого життя: наслідки батьківського впливу мають тривалу дію, транслюючись на здатність до побудови партнерських

стосунків, професійну реалізацію, рівень соматичного здоров’я та загальну якість буття.

До ключових факторів, що визначають формування індивідуального виховного стилю, належать:

- Суб'єктивні характеристики батьків: специфіка темпераменту, патерни власного дитячого досвіду та система особистісних цінностей і переконань.
- Соціокультурний контекст: традиційні норми суспільства, культурні коди та актуальні очікування соціального середовища.
- Психофізіологічні особливості дитини: вроджений темперамент, когнітивні задатки та індивідуальна траєкторія розвитку.
- Екстернальні чинники: ситуативні стреси, економічне становище родини та зовнішні обставини, що можуть корегувати виховний процес.

Важливо враховувати, що ідеальної універсальної моделі не існує: попри доведену ефективність демократичного підходу, він потребує адаптації до індивідуальних потреб дитини та конкретних сімейних умов. Крім того, виховні стратегії не є статичними; вони здатні до трансформації та еволюції відповідно до вікових етапів розвитку дитини та динаміки життєвих обставин.

Унікальність кожної дитини зумовлює те, що ідентичні виховні стратегії можуть викликати різні реакції та мати варіативні результати. Ключовою місією батьків постає створення гармонійного мікроклімату та психологічно безпечного простору в сім'ї, оскільки саме ці чинники виступають фундаментом для становлення цілісної та всебічно розвиненої особистості. Будь-які деструктивні прояви в системі родинних взаємин здатні негативно позначитися на процесі формування характеру, рівні самоповаги та інших значущих психологічних властивостях дитини, а також стати передумовою для виникнення таких ускладнень, як високий рівень тривожності чи зниження академічної успішності [4].

1.3. Теоретичне обґрунтування зв’язку між батьківським ставленням та особливостями самосприйняття і самооцінки дитини

Дослідження значущості емоційного потенціалу родини у процесі становлення самооцінки, самоставлення та поведінкових моделей дітей є фундаментальним науковим завданням. Саме на початкових етапах дорослішання закладаються ключові психологічні структури, що визначають сприйняття власного «Я» та принципи взаємодії із соціумом.

Родинне середовище транслює систему стандартів та ціннісних орієнтирів, які безпосередньо корелюють із рівнем самооцінки дитини. Емоційне забарвлення внутрішньосімейних зв’язків детермінує специфіку самоставлення та усвідомлення дитиною свого статусу в межах сімейного мікросоціуму. Таким чином, психологічний клімат у родині виступає потужним предиктором емоційного дозрівання особистості.

Здатність до ідентифікації, маніфестації та контролю емоційних станів інтегрується в структуру психіки під безпосереднім впливом найближчого оточення. Родина відіграє визначальну роль у засвоєнні навичок емпатії та побудові конструктивного діалогу з іншими людьми, що є критично важливим для вироблення ефективних поведінкових стратегій.

Батьки та інші дорослі члени родини виступають для дітей основними поведінковими еталонами. Їхні вчинки, комунікативні стилі та способи емоційної саморегуляції стають базовими матрицями, на основі яких формується індивідуальне самоставлення та манера поведінки дитини.

Рівень емоційної підтримки в сім’ї детермінує здатність дитини долати стресогенні чинники та адаптуватися до труднощів, безпосередньо впливаючи на розвиток механізмів саморегуляції. Гармонійна атмосфера забезпечує дитині стан психологічної захищеності, необхідний для повноцінного розвитку.

Емоційний ресурс родини визначає вектор соціальної взаємодії дитини з ровесниками та педагогами. Глибокий аналіз зазначених аспектів дає змогу охарактеризувати вплив сімейного інституту на внутрішній світ дитини, її

психологічну стабільність, самооцінку та формування життєвих стратегій. Отримані дані можуть стати теоретичним підґрунтям для створення програм психолого-педагогічного супроводу, спрямованих на оптимізацію сімейного середовища задля сприяння всебічному розвитку дітей.

Питання значущості емоційного потенціалу родини у процесі становлення самооцінки, самоставлення та вибору поведінкових моделей дитини аналізували у своїх працях Л. В. Гончар [7], Н. Д. Трофаїла [28; 29], І. М. Щербакова [33], А. М. Яцишина [35], та інші науковці.

Трансформації сучасного суспільства суттєво вплинули на здатність сім'ї та освітніх інституцій повноцінно реалізовувати виховні завдання. Через високу професійну залученість батьків та зміщення фокусу вчителів виключно на академічні успіхи й матеріальний добробут, емоційний розвиток часто відходить на другий план. Проте для гармонійного зростання дітей ключовим є саме позитивне емоційне спілкування з дорослими та однолітками.

Емоційна сфера виконує фундаментальну регуляторну роль, забезпечуючи оцінку зовнішніх стимулів та координацію взаємодії індивіда з оточенням. Оскільки емоційно-вольовий базис і первинне самоставлення закладаються в родині, характер сімейних взаємин стає вирішальним чинником у розвитку механізмів емоційної саморегуляції.

Для формування самооцінки дитини та її поведінкових стратегій критично важливими є дві пари характеристик батьківства:

- Прийняття — Відкидання: цей вектор детермінує загальний емоційний фон, де домінування підтримки та уваги сприяє усвідомленню дитиною власної цінності.
- Толерантність — Стриманість: ці параметри визначають специфіку контролю та дисципліни.

У першому випадку пріоритетними методами виховання стають стимулювання та визнання позитивних рис особистості, що зміцнює самоставлення. У другому — переважає жорсткість, фіксація на недоліках та емоційна холодність, що може призводити до деформації самооцінки та

труднощів у соціальній адаптації. Таким чином, саме тип сімейних стосунків виступає першоосновою для інтеграції дитини в суспільне життя.

Відсутність емоційного прийняття суттєво обмежує можливості дитини щодо формування самоповаги, стабільної позитивної самооцінки та конструктивного самоставлення. Дефіцит батьківської любові, ігнорування потреб або жорстке поводження не лише перешкоджають побудові теплих взаємин з оточенням, а й провокують розвиток негативних поведінкових паттернів [15, с. 214].

Якість внутрішньосімейних зв'язків безпосередньо корелює з особистісним вектором дитини: залежно від характеру взаємодії з батьками, вона може вирости відкритою та доброзичливою або ж схильною до тривожності, агресії та соціальної дезінтеграції [30].

Родина з міцною емоційною структурою виступає ключовим стабілізатором психічного розвитку, особливо в періоди вікових криз. Саме на сім’ю покладається відповідальність за створення безпечного простору для зростання особистості. Натомість обрання деструктивної виховної позиції створює комунікативні бар’єри, за яких виховний процес зводиться до формального виконання функцій, що унеможливлює встановлення взаєморозуміння та емоційної близькості [8].

Несприятливий психологічний клімат у родині критично впливає на розвиток дітей. Г. О. Сіліна серед основних дестабілізуючих чинників виокремлює сімейні конфлікти, брак емпатії, непослідовність виховних вимог та низький рівень психологічної культури батьків. Гармонійне становлення дитини можливе лише за умови системних і позитивних стосунків, які мають реалізовуватися через емоційний зв'язок (вияви любові), вербальну взаємодію (наставництво) та спільну діяльність у повсякденному житті [30].

Емоційна сфера є невід'ємною складовою дитячого буття, адже важко уявити повноцінний розвиток особистості без чуттєвої залученості. На емоційний стан та формування самоставлення дитини впливає складна сукупність чинників: від соціального оточення та сімейного виховання до

біологічних детермінант, як-от тип темпераменту та особливості функціонування нервової системи. Хоча природні задатки є сталими, зовнішнє середовище має значний потенціал для корекції емоційного розвитку.

Дорослі відіграють роль зовнішнього регулятора дитячих переживань: батьки створюють умови для релаксації при перевтомі або надають підтримку в моменти невпевненості. Фундаментальною потребою дитини є безумовна любов, від наявності якої безпосередньо залежить її самооцінка. Позитивне підкріплення результатів дитячої творчості з боку батьків генерує відчуття успішності, що робить турботу дорослих базовою умовою емоційного благополуччя.

З погляду нейрофізіології, емоції є реакцією організму на зовнішні події, що генерується підкірковими структурами, зокрема гіпоталамусом. Оскільки ці структури є еволюційно давнішими за кору головного мозку, емоційні реакції часто виявляються сильнішими за раціональні переконання. Це пояснює, чому логічні заспокоєння перед новими життєвими етапами, як-от вступ до школи, не можуть повністю нівелювати страх, який є глибинною реакцією на невизначеність. При цьому рівень тривожності батьків безпосередньо транслюється на дітей, що підкреслює важливість емоційної стабільності дорослих.

До моменту засвоєння соціальних норм, діти виявляють свої переживання автентично, не вдаючись до внутрішньої цензури чи інтроекції чужих поведінкових шаблонів. У природному стані не існує поділу емоцій на «позитивні» чи «негативні» — така диференціація є продуктом оціночного судження дорослих. Якщо батьки маркують певний досвід дитини як небажаний, вона переймає цей механізм, що згодом визначає її самоставлення та характер оцінки оточуючих.

Блокування так званих «негативних» емоцій призводить до того, що дитина пригнічує природні реакції, як-от плач чи гнів, через батьківські заборони. Така деструктивна стратегія саморегуляції часто трансформується у психосоматичні прояви, зокрема головний біль або дискомфорт у зоні живота.

Іншим серйозним наслідком виступає заїкання, яке в контексті психології розглядається як переривання комунікативного контакту. Коли дитина прагне висловити протест або сильне почуття, а її систематично переривають без роз'яснень, психіка формує специфічні захисні механізми.

Для того, щоб навчити дитину екологічно виражати емоції, дорослі насамперед мають розвивати власне самоставлення та емоційну відкритість. Проте після тривалого періоду усталених звичок така трансформація є складною. Часто простіше вдатися до авторитарного тиску на дитину через її вразливість і залежність від батьків. Натомість високий рівень емоційного інтелекту батьків стає для дитини моделлю для несвідомого наслідування. Спостерігаючи за конструктивним спілкуванням, розв'язанням конфліктів та емоційною відкритістю дорослих, дитина інтегрує цей досвід у власну поведінку.

Самосприйняття дитини, її самоставлення та цілісний образ «Я» детермінуються ставленням значущих дорослих. Саме реакції батьків на дитячі переживання закладають фундамент самооцінки, що згодом впливає на всі аспекти розвитку: від когнітивної сфери до фізичного стану.

Ефективна стратегія взаємодії передбачає відмову від миттєвого осуду емоційних проявів. Замість оціночних суджень про «погану» поведінку, батькам варто проявляти емпатичну цікавість до причин виникнення емоції. Даючи дитині можливість легально відреагувати гнів, розпач або образу, дорослі сприяють її швидшому емоційному відновленню та здатності до подальшої продуктивної діяльності [31].

Згідно з положеннями А. Конотопової, родина постає як первинне та найбільш значуще середовище, що оточує особистість із моменту народження. Емоційна сфера дитини формується під впливом сукупного досвіду, отриманого в домашніх умовах, освітньому просторі та в широкому соціальному контексті. У цей період зберігається інтенсивний емоційний зв'язок із батьками, а дитина починає поступово опановувати навички рефлексії власних емоційних станів, які значною мірою детерміновані

внутрішньосімейними процесами. Батьківська емпатія, турбота та прийняття виступають життєво необхідними стимулами, що гарантують дитині стан психологічної безпеки, емоційну стабільність та фундамент для розвитку самоповаги [10].

Позитивне емоційне тло є засадничою умовою для нормативного функціонування психіки. Переживання конструктивних емоцій сприяє формуванню довіри до навколишнього світу, що виявляється у доброзичливому самоставленні, активній життєвій позиції та відкритості до соціальної взаємодії.

Ключовим предиктором емоційного дозрівання дітей виступає специфіка внутрішньосімейних інтеракцій [25, с. 220]. Дослідники виокремлюють кілька фундаментальних механізмів, через які батьки здійснюють вплив на емоційний розвиток та самооцінку дитини:

- Ідентифікація та наслідування: Завдяки глибокому емоційному зв’язку дитина ототожнює себе з батьками, копіюючи їхні поведінкові патерни, ціннісні орієнтири та способи реагування на події. Якщо наслідування стосується зовнішніх дій, то ідентифікація є глибшим процесом внутрішнього прийняття батьківського образу як власного еталона.
- Механізм підкріплення: Через систему заохочень та коректних обмежень батьки формують у свідомості дитини систему соціальних норм. Схвалення за конструктивну поведінку зміцнює позитивне самоставлення, тоді як адекватне реагування на порушення правил допомагає дитині усвідомити межі допустимого.
- Батьківський авторитет: Даний чинник базується на якості та регулярності спілкування, рівні залученості дорослих у справи дитини, їхній готовності допомагати у вирішенні проблем та постійному особистісному самовдосконаленні самих батьків [20].

Отже, емоційний потенціал сім’ї безпосередньо транслюється на самооцінку дитини, визначаючи, чи буде вона сприймати себе як цінну та

спроможну особистість, чи зіткнеться з труднощами в самоприйнятті та соціальній адаптації [10].

Стиль сімейного виховання детермінується характером емоційного ставлення батьків до дитини, рівнем психологічної єдності між поколіннями та вектором виховного впливу. Це цілісна система, що базується на усвідомленні мети та завдань виховання, виваженому застосуванні методів і прийомів, а також чіткому розумінні етичних меж у взаємодії з дитиною. Фактично, стиль виховання є сукупністю стратегій реалізації батьківського впливу, що формуються на основі індивідуальних особливостей дорослих, їхніх очікувань та ціннісних уявлень [34, с. 592]. Саме характер цієї взаємодії виступає фундаментом для становлення моральних орієнтирів, принципів та поведінкових патернів особистості.

У психологічній науці виокремлюють ключові параметри, комбінація яких визначає специфіку батьківсько-дитячих відносин та впливає на самоставлення дитини:

- Емоційний вектор: прийняття або відкидання (О. І. Захаров, А. Ю. Варга), рівень емоційної близькості та тип прив'язаності (Дж. Боулбі та ін.).
- Вектор контролю: автономія або жорсткий контроль (Е. Шефер, Е. Маккобі), ступінь вимогливості та суворості (Е. Маккобі).
- Стабільність взаємодії: послідовність або хаотичність виховних заходів (О. І. Захаров), ступінь нестабільності стилю (Е. Г. Ейдеміллер, А. Є. Личко).
- Рівень задоволення потреб: повнота забезпечення психологічних та фізичних запитів дитини, відчуття захищеності.

Певні стилі виховання виникають як результат перетину цих параметрів. Батьки по-різному балансують між вираженням прихильності, врахуванням індивідуальних потреб дитини та контролем за виконанням встановлених вимог.

Фундаментальною для сучасної психології залишається типологія Д. Баумрінд, яка спочатку виокремила три основні типи: авторитетний, авторитарний та ліберальний (прогресивний). Більшість сучасних досліджень фокусуються на встановленні кореляції між цими стилями та подальшою соціальною поведінкою дитини.

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових праць можна визначити найбільш розповсюджені форми батьківсько-дитячих взаємин:

- Демократичний та авторитетний: базуються на високому рівні емпатії та раціональному контролі.
- Авторитарний та «емоційна дистанція»: характеризуються суворістю за низької емоційної чуйності.
- Дитиноцентричний: де інтереси дитини стають домінуючими, часто на шкоду межам.
- Ліберальний, індиферентний та хаотичний: вирізняються або надмірною поблажливістю, або повною відсутністю послідовної виховної стратегії.

Кожна з цих моделей безпосередньо транслюється на самооцінку дитини: від формування впевненості у власних силах при авторитетному стилі до виникнення тривожності та нестійкого самоставлення в умовах хаотичного або індиферентного виховання.

Демократичний стиль виховання визначається атмосферою психологічного комфорту та гармонії, де взаємна повага й підтримка є фундаментом родинних зв’язків. Батьки сприймають дитину як автономну особистість, виявляючи чуйність до її індивідуальних потреб та особливостей. У такій системі високий рівень дисциплінарних очікувань органічно поєднується із заохоченням ініціативи. Виховний процес позбавлений агресії, фізичних впливів чи принижень, натомість пріоритет надається методам переконання та стимулювання [11, с. 36].

Цей підхід базується на засадах рівноправ’я та активної залученості всіх членів родини до процесу прийняття рішень. Ключовими аспектами демократичної взаємодії є:

- Партнерство та комунікація: діти виступають повноправними суб'єктами діалогу. Батьки не просто транслюють правила, а вислуховують думку дитини, враховують її інтереси та практикують відкрите обговорення конфліктних ситуацій. Це формує у дитини стійке позитивне самоставлення та впевненість у тому, що її голос є значущим.
- Автономія та відповідальність: демократична модель стимулює самостійність. Надаючи дитині право вибору в межах її компетенції, батьки вчать її нести відповідальність за власні вчинки. Помилки при цьому розглядаються не як привід для покарання, а як цінний досвід для подальшого розвитку.
- Раціональність та критичне мислення: кожне батьківське рішення супроводжується аргументацією. Завдяки поясненням та логічним обговоренням діти вчаться аналізувати ситуації, прогнозувати наслідки та вибирати оптимальні стратегії поведінки.
- Емоційна підтримка та межі: батьки демонструють високий рівень емоційного інтелекту, ідентифікуючи та контейнуючи почуття дитини. При цьому демократизм не означає вседозволеності: у сім'ї існують чіткі правила та межі, проте вони встановлюються з урахуванням потреб дитини та пояснюються їй.

У підсумку, демократична стратегія виховання є найефективнішим підґрунтям для формування високої самооцінки, соціальної компетентності та відповідальності. Діти, які зростають у такому середовищі, відчувають себе повноцінними учасниками суспільного життя, що позитивно впливає на їхнє самоставлення та загальне психологічне благополуччя.

Даний підхід також забезпечує формування конструктивних взаємин у родинному колі, поглиблюючи взаєморозуміння. Наступним об’єктом аналізу

є авторитетний стиль виховання, який часто ототожнюють із демократичним через його високу ефективність.

Авторитетні батьки вибудовують глибокі, сповнені емпатії та турботи стосунки з дітьми. Вони транслюють чіткі орієнтири щодо своїх очікувань, завжди супроводжуючи дисциплінарні заходи раціональними поясненнями. У цій моделі дисципліна виступає як інструмент підтримки та навчання, а не як засіб придушення чи покарання. Характерною рисою є залучення дітей до процесу цілепокладання та підтримання інтенсивного, адекватного віку комунікативного зв'язку. Хоча такий підхід вимагає значного психологічного ресурсу та терпіння від дорослих, він забезпечує найбільш сприятливі результати для розвитку особистості.

Вплив авторитетного стилю на самооцінку та поведінку дитини виявляється у таких аспектах:

- Розвиток автономії: заохочення незалежності дає дитині змогу переконатися у власній спроможності досягати мети самостійно, що безпосередньо зміцнює самоставлення та самооцінку.
- Емоційна регуляція: діти опановують навички контролю негативних станів, що позитивно позначається на їхньому емоційному здоров'ї та соціальній адаптації.
- Академічна та соціальна успішність: згідно з поглядами Д. Баумрінд [39] вихованці авторитетних батьків демонструють високі показники шкільної успішності, розвинені соціальні компетенції та стабільний рівень задоволеності життям [41].
- Психічне благополуччя: у таких дітей спостерігається надійний тип прив'язаності та нижча схильність до депресивних станів, тривожності, девіантної поведінки чи адикцій.

Окрему увагу в структурі батьківсько-дитячих відносин слід приділити поняттю емоційної дистанції. Це психологічна категорія, що відображає ступінь відчуженості або емоційного розриву між особистістю та іншою людиною чи обставинами.

У контексті виховання емоційна дистанція виявляється як:

1. Міжособистісна віддаленість: показник того, наскільки суб'єктивно близькою або далекою відчуває дитина взаємодію з батьками.
2. Захисний механізм: іноді дистанціювання використовується як спосіб збереження психологічної цілісності в умовах конфліктного середовища.
3. Перешкода для самоставлення: висока емоційна відстань між батьками та дитиною часто стає причиною дефіциту самоповаги, оскільки дитина не отримує необхідного емоційного віддзеркалення своєї цінності від значущих дорослих.

Таким чином, якщо авторитетний стиль мінімізує деструктивну дистанцію через теплоту та залученість, то стилі з високим рівнем емоційного відчуження створюють бар’єри, що ускладнюють формування цілісної та впевненої в собі особистості.

Емоційний розвиток дитини є складним процесом, що формується на перетині біологічних задатків та соціокультурного впливу. Хоча темперамент і особливості нервової системи є природно детермінованими, саме родинне оточення виступає головним модератором емоційного досвіду. Дорослі виконують функцію зовнішнього регулятора: вони допомагають дитині контейнувати сильні почуття, заспокоюють у стані перевтоми та надають підтримку в моменти невпевненості. Безумовна батьківська любов та емпатія є базовими потребами, від задоволення яких безпосередньо залежить самоставлення та емоційне благополуччя дитини.

У науковому дискурсі, зокрема у працях Л. В. Гончар, Н. Д. Трофаїли та інших дослідників, підкреслюється, що сучасні соціально-економічні трансформації послабили виховну функцію сім’ї. Дефіцит часу та акцент на матеріальних досягненнях часто витісняють емоційно позитивне спілкування, яке є критичним для інтелектуального дозрівання. Емоції, як регуляторна функція психіки, забезпечують адаптацію дитини до світу, а сімейний клімат

стає тією матрицею, на якій закладається здатність до саморегуляції та ідентифікації власних станів.

Феномен емоційної дистанції є значущим компонентом взаємодії індивіда з оточенням, що охоплює стосунки в родині, дружньому колі та професійному середовищі. Окремим аспектом виступає дистанціювання особистості від власних емоційних станів або життєвих обставин, що часто слугує психологічним захистом від стресогенних факторів. Цей механізм має амбівалентну природу: з одного боку, він сприяє збереженню об’єктивності та запобігає надмірному емоційному виснаженню, з іншого — значна дистанція стає серйозним бар’єром для встановлення глибокого взаєморозуміння та щирої комунікації [32, с. 122].

Саме емоційна позиція батьків виступає фундаментом, на якому базується подальший особистісний розвиток, самооцінка та самоставлення дитини. Спектр батьківських ставлень розглядається як континуум, що простягається від цілковитого прийняття до вираженого неприйняття. У цьому контексті виокремлюють безумовне емоційне прийняття, коли дитина цінна сама по собі, та умовне прийняття, де підтримка надається як винагорода за відповідність очікуванням. Також можливі амбівалентне ставлення з непослідовною зміною почуттів, індиферентна позиція або приховане та відкрите емоційне відторгнення, що руйнує відчуття безпеки [34, с. 593].

Авторитарна модель батьківства базується на суворій регламентації життя дитини, жорсткому контролі та втручанні в її приватний простір. Характерною особливостю осіб, схильних до цього стилю, є придушення індивідуальності дитини та ігнорування її права на самовираження. Конфліктні ситуації в таких сім'ях вирішуються не через пошук компромісу, а шляхом погроз, заборон та використання системи «покарання–винагорода» [24].

Виховання в авторитарному середовищі має специфічний вплив на формування самоставлення та поведінки. Діти демонструють високий рівень зовнішньої дисциплінованості та здатність чітко виконувати складні

інструкції задля досягнення мети, проте це супроводжується глибокою внутрішньою деформацією. Постійний тиск призводить до того, що діти з високим рівнем внутрішньої агресії часто виявляються сором'язливими в соціумі. У них формується занижена самооцінка, розвивається соціальна некомпетентність та нездатність до автономного прийняття рішень. Таким чином, авторитарний підхід, попри ілюзію «слухняності», нівелює потенціал дитини до гармонійного розвитку особистості.

Ця агресія нерідко залишається неконтрольованою через відсутність конструктивних настанов щодо управління гнівом у дитинстві. Низова самооцінка та деформоване самоставлення ще більше обмежують здатність особистості до самостійного прийняття рішень. Суворість батьківських обмежень і жорстка система покарань часто стають передумовою для бунту проти будь-яких авторитетів у період дорослішання [41]. У порівнянні з вихованцями авторитетних батьків, діти з авторитарних родин зазвичай мають гірші життєві показники. Їм частіше притаманні внутрішня незадоволеність, низький рівень незалежності, невпевненість у власних силах та схильність до деструктивної поведінки. Крім того, у таких дітей фіксують труднощі з емоційною регуляцією, часті істерики, нижчу академічну успішність та слабку соціальну компетентність. Брак навичок подолання труднощів нерідко призводить до інтерналізації проблем, депресивних станів та зловживання психоактивними речовинами [10].

Індиферентний стиль виховання визначається повною відсутністю емоційного тепла, зневажливим ставленням до дитини та ігноруванням її базових емоційних потреб [39]. Як зазначає Л. Тарасюк, цей підхід вирізняється мінімальним контролем за поведінкою та відсутністю сердечності у стосунках. Батьки не встановлюють необхідних меж або через брак інтересу до дитини, або внаслідок надмірної завантаженості повсякденними проблемами, що виснажують ресурс, необхідний для виховання. Особливо небезпечним є поєднання батьківської байдужості з ворожістю: у такому разі дитина не має внутрішніх стримувальних чинників,

що провокує прояви руйнівних імпульсів та схильність до делінквентної поведінки [27].

Діти, чиї батьки фактично не беруть участі в їхньому житті, демонструють найгірші результати серед усіх виховних моделей. Для них характерна слабка шкільна успішність, висока імпульсивність та повна нездатність до саморегуляції емоційних станів. Такі діти частіше стикаються з проблемами залежностей та мають серйозні психічні порушення. Зокрема, у підлітковому віці це може виявлятися у суїцидальній поведінці, наркоманії або алкоголізмі, що є прямим наслідком глибоко деформованого самоставлення та відчуття власної непотрібності [39].

Ліберальний стиль виховання часто ґрунтується на тактиці невтручання, в основі якої лежить певна байдужість та відсутність інтересу до життєвих викликів дитини. Цікаво, що ліберальна та авторитарна моделі мають спільні деструктивні риси: високу дистанційованість, дефіцит довіри, відчуження та демонстративне домінування дорослих [40]. Прояви ліберального підходу є досить варіативними й часто характеризуються як відсторонені, хаотичні або індиферентні. За зовнішньою м'якістю зазвичай приховано недостатнє прийняття особистості дитини, брак контролю та відсутність щирих позитивних емоцій. У такому контексті навіть потенційно позитивні аспекти — партнерство та демократизм — викривлюються, перетворюючись на вседозволеність і ситуації, де діти змушені приймати передчасні «дорослі» рішення, що не відповідають їхньому віку [19].

Поблажливі батьки зазвичай демонструють теплоту й турботу, проте мають мінімальні очікування від дітей або не мають їх зовсім. Вони майже не встановлюють правил, і хоча спілкування залишається відкритим, діти залишаються наодинці з власними проблемами. Батьки в такій системі обирають роль друзів, а не наставників, що призводить до ігнорування дисципліни. Наслідком відсутності меж часто стають нездорові звички, наприклад, у харчуванні, що підвищує ризики для здоров’я в майбутньому.

Надмірна свобода у виборі режиму сну чи часу за гаджетами без належних вказівок щодо поміркованості лише посилює негативні тенденції у розвитку.

Хоча діти поблажливих батьків можуть мати певну самооцінку та непогані навички спілкування, вони часто виростають імпульсивними, егоцентричними та вимогливими. Їм бракує механізмів саморегуляції, що негативно позначається на їхньому самоставленні в довгостроковій перспективі [41]. Дослідження показують, що результати розвитку таких дітей зазвичай гірші, ніж у вихованців авторитетних родин. Зокрема, їм притаманні труднощі з дотриманням соціальних норм, низький самоконтроль, агресивна поведінка та невпевненість у собі. Егоцентризм та схильність до амбівалентної прив’язаності створюють суттєві перешкоди у побудові якісних соціальних зв'язків [39].

Важливим аспектом дослідження є гіперопікувальний стиль виховання, за якого батьки формують надмірну емоційну прив’язаність до дитини, намагаючись викликати аналогічну реакцію у відповідь. Дорослі прагнуть задовольнити найменші забаганки дитини, штучно захищаючи її від будь-яких труднощів та виконуючи за неї завдання, які вона має долати самостійно. За такої моделі активність та ініціативність не отримують схвалення. Прагнучи діяти «на благо», батьки фактично обмежують волю та самостійність, що суттєво гальмує розвиток особистості. Постійний контроль і придушення самостійних дій призводять до того, що дитина виростає пасивною та безініціативною. Феномен гіперопіки полягає в тому, що емоційна близькість трансформується у важкий тягар або психологічну залежність, яка може тривати протягом усього життя [19].

Гіперопікувальний підхід характеризується крайнім ступенем занепокоєння безпекою дітей, що змушує батьків тотально контролювати кожен крок їхнього буття. Такий стиль часто є наслідком надмірної тривожності самих дорослих. Це негативно позначається на дітях, провокуючи у них стрес, високий рівень тривоги та нівелюючи незалежність. Як наслідок, формується страх перед прийняттям власних рішень. Для гармонійного

зростання критично важливо знайти баланс між турботою та наданням дитині можливості вчитися на власному досвіді.

Становлення емоційної сфери дітей безпосередньо корелює із панівним у родині стилем виховання. Авторитетний стиль визнається найбільш ефективним для всебічного розвитку. Особистості, виховані в таких умовах, зазвичай мають наступні характеристики [38]:

- стабільна висока самооцінка, зріле самоставлення та розвинений самоконтроль;
- здатність до автономного прийняття рішень та готовність нести відповідальність;
- виражена ініціативність і вміння досягати поставлених цілей;
- навичка будувати емпатичні та доброзичливі взаємини;
- конструктивність у перемовинах та пошуку компромісів;
- наявність чіткої власної позиції при повазі до думок оточуючих.

На противагу цьому, наслідки індиферентного стилю виховання мають переважно деструктивний характер [5]:

- ризик розвитку емоційної відчуженості, замкнутості та глибокої недовіри до світу;
- висока імовірність потрапляння під вплив асоціальних груп через відсутність батьківського супроводу;
- сформована безвідповідальність та хронічна невпевненість у собі.

Водночас у деяких випадках такий стиль може стимулювати високу силу волі та активність як механізм компенсації особистості за відсутність підтримки, що спонукає дитину до ранньої самостійності та реалізації творчого потенціалу.

Для осіб, які зростали в родинах із ліберальним стилем виховання, характерний специфічний набір індивідуальних рис та поведінкових патернів. З одного боку, такі умови сприяють розвитку незалежності та легкості у самовираженні. З іншого — відсутність чітких орієнтирів часто призводить до схильності до асоціальних вчинків, неадекватно завищеного рівня самооцінки,

а також труднощів у побудові глибокої прив’язаності та низької емпатії до проблем близьких людей.

Систематизація наслідків вибору конкретного виховного стилю дозволяє простежити їхній прямий вплив на формування самооцінки та самоставлення особистості:

- Авторитетний стиль: виступає підґрунтям для становлення високої, стабільної самооцінки, глибокого самоприйняття та розвинених навичок самоконтролю.
- Авторитарний стиль: корелює із заниженою самооцінкою дитини та формуванням низького рівня домагань через постійне придушення ініціативи.
- Індиферентний стиль: має варіативні наслідки — від розвитку емоційної відчуженості, тривожності та глобальної недовіри до світу до формування (як механізм компенсації) високої сили волі, активності та просоціальної спрямованості особистості.
- Ліберальний стиль: найчастіше призводить до формування неадекватно високої самооцінки, яка не має під собою стійкого внутрішнього базису [1].

Таким чином, саме баланс між емоційним прийняттям та розумною вимогливістю в межах родинного емоційного потенціалу стає визначальним фактором для гармонійного самоставлення дітей.

РОЗДІЛ І
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ

2.1. Обґрунтування вибору методів та організація процедури дослідження

Метою нашого емпіричного дослідження є виявлення та аналіз взаємозв'язку між особливостями батьківського ставлення та рівнем формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку. Для досягнення поставленої мети та забезпечення валідності результатів було сформовано діагностичний комплекс, що поєднує методики для вивчення обох змінних: стилів виховання та показників самооцінки.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Уманської гімназія №8 Уманської міської ради Черкаської області у дистанційному форматі. У дослідженні взяли участь учні 1 класу (віком 7–10 років) та їхні батьки.

Вибірка дослідження складається з 60 осіб, серед яких:

- 30 дітей молодшого шкільного віку;
- 30 батьків (матері та батьки).

Вибір даної вікової категорії обумовлений тим, що в молодшому шкільному віці самооцінка дитини стає більш усвідомленою, але все ще залишається надзвичайно пластичною та чутливою до зовнішніх впливів, де домінуючим фактором виступає батьківське ставлення.

Для вирішення поставлених завдань нами було обрано такий психодіагностичний інструментарій:

1. Опитувальник батьківського ставлення (ОБС) — А. Я. Варга та В. В. Столін. Ця методика призначена для батьків і спрямована на виявлення цілісної системи емоційного ставлення до дитини. Опитувальник дозволяє діагностувати батьківське ставлення за п'ятьма шкалами:

- Прийняття-відторгнення: відображає загальний емоційний вектор ставлення до дитини.

- Кооперація: показує рівень зацікавленості батьків у справах дитини та готовність до співпраці.
- Симбіоз: визначає ступінь психологічної дистанції (від злиття до повної відстороненості).
- Авторитарна гіперсоціалізація: ілюструє рівень контролю, вимогливості та суворості виховання.
- Маленький невдаха: відображає особливості сприйняття батьками здібностей та успішності дитини. Використання ОБС є критично важливим для нашої теми, оскільки дозволяє встановити конкретний тип виховного впливу, який згодом буде корелювати з показниками самооцінки дитини.

2. Методика «Сходинки» (В. Г. Щур). Проективна методика, яка використовується для дослідження самооцінки дітей. Дитині пропонується візуальна модель сходинок, де на верхніх сходинках розташовані «найкращі» діти, а на нижніх – «найгірші». Дитина має визначити власне місце, а також вказати, куди її поставлять мама чи тато. Це дозволяє виявити розбіжність між внутрішнім самосприйняттям та очікуваною оцінкою від батьків, що безпосередньо ілюструє вплив сімейного виховання.

3. Методика «Який я?» (Р. С. Нємов). Дана методика спрямована на дослідження когнітивного та емоційно-ціннісного компонентів самосприйняття молодших школярів. Процедура передбачає оцінку дитиною наявності в себе десяти позитивних особистісних якостей (таких як доброта, чесність, слухняність тощо).

- Обробка результатів: відповідь «так» оцінюється у 2 бали, «не знаю / інколи» — у 1 бал, «ні» — у 0 балів.
- Діагностичне значення: Сума набраних балів дає кількісний показник рівня самооцінки. Високі показники свідчать про позитивне самосприйняття та внутрішній комфорт, тоді як низькі — про незадоволеність собою та можливий деструктивний вплив виховних стратегій.

Використання методики Р. С. Нємова у поєднанні зі «Сходинками» забезпечує комплексну діагностику: ми отримуємо як кількісні дані для статистичної обробки, так і якісну характеристику рефлексії дитини щодо оцінок її батьків. Це дозволяє максимально об'єктивно проаналізувати механізм трансформації батьківських установок (за Варгою-Століним) у структуру самооцінки школяра.

Процедура дослідження передбачала індивідуальну роботу з дітьми (для забезпечення щирості відповідей за методикою «Сходинки» та «Який я?») та анонімне опитування батьків. Отримані дані піддавалися кількісному аналізу з використанням методів математичної статистики для встановлення щільності зв'язку між стилем виховання та рівнем самооцінки школярів.

2.2. Аналіз результатів діагностики стилів виховання та рівнів самооцінки у досліджуваних

Для отримання всебічної діагностичної картини було використано комплексний методичний інструментарій, що дозволяє порівняти об’єктивні виховні установки батьків із суб’єктивною реакцією на них з боку дитини.

Аналіз побудований на зіставленні даних за трьома взаємодоповнюючими методиками: Опитувальник батьківського ставлення (А. Я. Варга, В. В. Столін), Методика «Сходинки» (В. Г. Щур), Методика «Який я?» (З. Басіна).

Такий підхід дозволяє простежити динаміку формування особистості молодшого школяра в контексті сімейної взаємодії. Зокрема, особлива увага приділяється випадкам виховного дисонансу — ситуаціям, де розбіжність між батьківськими вимогами та їх реальним сприйняттям дитиною призводить до трансформації самооцінки, виникнення захисних механізмів (таких як ігнорування або емоційне дистанціювання) та формування специфічних особистісних характеристик.

Таблиця 2.1.

Розподіл рівнів батьківського ставлення за методикою А. Варги та В. Століна (n=30)

Шкали опитувальника	Високий рівень (абс. / %)	Середній рівень (абс. / %)	Низький рівень (абс. / %)
1. Прийняття – відторгнення	18 (60%)	9 (30%)	3 (10%)
2. Кооперація	12 (40%)	13 (43%)	5 (17%)
3. Симбіоз	14 (47%)	11 (37%)	5 (16%)
4. Авторитарна гіперсоціалізація	4 (13%)	10 (34%)	16 (53%)
5. Маленький невдаха	5 (17%)	12 (40%)	13 (43%)

Аналіз результатів дослідження за методикою Опитувальника батьківського ставлення (ОБС) дозволяє виявити специфіку виховного середовища у досліджуваній вибірці. Отримані дані свідчать про те, що в емоційній сфері більшості матерів переважає стратегія прийняття (60%), що вказує на наявність позитивних почуттів до дитини, визнання її індивідуальності та схвалення інтересів. Однак високий показник за шкалою «Симбіоз» (47%) дещо ускладнює цю картину: він демонструє прагнення батьків до максимальної психологічної близькості, що часто супроводжується тривогою за дитину та намаганням обмежити її автономію. У поєднанні з високим прийняттям це створює модель «м’якої опіки», де дитина оточена любов’ю, але може відчувати певний тиск через надмірну залученість дорослого в її особистий простір.

Найбільш вагомим діагностичним маркером, що визначає виховну ситуацію у групі, є результати за шкалою «Авторитарна гіперсоціалізація», де низький рівень виявлено у 53% опитаних. Це вказує на виражений дефіцит дисциплінарних вимог та відсутність послідовного контролю в сім’ї. Матері з такими показниками зазвичай не виступають як суворі авторитетні фігури, які встановлюють чіткі межі дозволеного. У контексті молодшого шкільного віку

такий ліберальний стиль виховання часто стає підґрунтям для того, що діти починають ігнорувати прохання батьків. Оскільки стабільних правил та санкцій за їх невиконання фактично не існує, дитина звикає до вибіркової реакції на слова дорослого, що згодом може призводити до емоційної напруженості та конфліктів у моменти, коли батьки все ж намагаються проявити твердість.

Така недостатність контролю безпосередньо корелює з показниками «Кооперації», де значна частина вибірки зосереджена на середньому рівні (43%). Це означає, що батьки, хоч і зацікавлені у справах дитини, часто не мають достатніх навичок для конструктивного розв'язання повсякденних виховних завдань. У ситуаціях, де дитина проявляє впертість, відсутність звички до дисципліни призводить до того, що взаємодія перетворюється на стихійну суперечку, а не на спокійне дотримання встановлених норм. Водночас показники за шкалою «Маленький невдаха» (43% низького рівня) підтверджують, що, попри організаційні труднощі, більшість матерів зберігають високу віру у можливості своїх дітей і не схильні до їхнього соціального знецінення. Таким чином, загальний профіль вибірки характеризується емоційним теплом при одночасному розмиванні батьківського авторитету, що є ключовим чинником у формуванні особливостей самооцінки молодших школярів у цих сім'ях.

Таблиця 2.2.

Розподіл рівнів самооцінки та прогностичних оцінок за методикою «Сходинки» (n=30)

Показник (рівень самооцінки)	Власна позиція дитини (абс. / %)	Прогностична оцінка мами (абс. / %)	Прогностична оцінка тата (абс. / %)
Завищена (1 сходинка)	8 (27%)	12 (40%)	6 (20%)
Адекватна (2–3 сходинки)	14 (47%)	10 (33%)	15 (50%)

Середня/Нейтральна (4 сходинка)	6 (20%)	5 (17%)	7 (23%)
Занижена (5–7 сходинки)	2 (6%)	3 (10%)	2 (7%)

Аналіз результатів за методикою «Сходинки» дозволяє розкрити внутрішню архітектуру самосприйняття дітей та їхнє бачення свого місця в системі сімейних стосунків на рівні всієї вибірки. Узагальнені дані 30 досліджуваних свідчать про те, що майже половина дітей (**47%**) володіють адекватною самооцінкою, обираючи для себе 2-гу або 3-тю сходинки. Це вказує на сформованість у них позитивного образу «Я» та здатності до реалістичного оцінювання своїх вчинків, що логічно корелює з високим рівнем емоційного прийняття в сім'ях, зафіксованим на попередньому етапі дослідження.

Проте найбільш вагомим для аналізу є розрив між власною позицією дітей та їхніми прогностичними оцінками щодо батьків. Статистика показує, що **40%** дітей очікують від матері найвищої оцінки (1-ша сходинка), що значно перевищує кількість дітей, які реально ставлять себе так високо (**27%**). Таке домінування завищених очікувань від матері свідчить про ситуацію «емоційного авансування», коли дитина відчуває материнську підтримку, але водночас може відчувати тиск через необхідність відповідати образу «найкращої». Водночас прогностична оцінка батька є найбільш збалансованою (**50%** адекватних оцінок), що демонструє сприйняття тата як більш стабільного та об'єктивного джерела зворотного зв'язку у поданні дитини.

Показник середньої або нейтральної самооцінки (**4 сходинка**), який обрали **20%** дітей, є маркером особистісної обережності. У молодшому шкільному віці вибір середини шкали часто є стратегією мінімізації оцінного ризику. Дитина, яка не відчуває чітких дисциплінарних кордонів або стикається з непослідовністю вимог, втрачає орієнтири того, що саме дорослі

вважають «хорошим», тому обирає безпечну нейтральну позицію. Це підкріплюється тим, що **17%** дітей очікують від матері саме середньої оцінки, що може вказувати на певну емоційну дистанцію або непередбачуваність реакцій дорослого в очах дитини.

Низький відсоток заниженої самооцінки (**6%**) свідчить про те, що загалом вибірка є емоційно благополучною, проте наявність **10%** дітей, які очікують від матері низької оцінки (5–7 сходинки), підтверджує існування окремих зон напруженості. Співставлення цих даних показує, що прогностична оцінка матері є найбільш полярною (дитина чекає або ідеалізації, або осуду), тоді як оцінка батька сприймається як зона більшої стабільності. Це дозволяє зробити висновок, що особливості материнського ставлення мають визначальний, але часом суперечливий вплив на самооцінку молодшого школяра, змушуючи його коливатися між впевненістю та тривогою залежно від характеру поточної взаємодії.

Таблиця 2.3.

Розподіл рівнів самооцінки за методикою «Який я?» З. Басіної (n=30)

Рівень самооцінки	Кількість балів	Кількість дітей (абс.)	Відсоток (%)
Дуже високий	10	5	17%
Високий	8 – 9	11	37%
Середній	4 – 7	12	40%
Низький	2 – 3	2	6%
Дуже низький	0 – 1	0	0%

Аналіз результатів за методикою З. Басіної «Який я?» дозволяє оцінити рівень вербалізованої самооцінки та ступінь усвідомлення дитиною власних особистісних якостей. Кількісні дані по групі з 30 досліджуваних свідчать про переважання **середнього (40%)** та **високого (37%)** рівнів самооцінки. Це вказує на те, що більшість дітей мають загалом позитивне ставлення до себе,

що є фундаментом для емоційного благополуччя у молодшому шкільному віці.

Якісний аналіз відповідей за 10-ма параметрами виявляє важливу закономірність: діти демонструють найвищу впевненість у категоріях, що стосуються загальної «людяності» та інтелектуальних здібностей. Такі якості як **«хороший»**, **«добрий»** та **«розумний»** у більшості випадків отримують максимальний 1 бал. Це підтверджує, що сімейне середовище, яке характеризується високим рівнем прийняття, успішно транслює дитині цінність її особистості. Дитина відчуває себе «хорошою» апріорі, що є важливою передумовою для розвитку здорового самосприйняття.

Водночас спостерігається системне зниження балів за параметрами, пов’язаними з вольовою регуляцією та дотриманням соціальних норм. За якостями **«слухняний»**, **«уважний»** та **«акуратний»** значна частина дітей обирає відповідь **«інколи»** (0,5 бала). Така критичність свідчить про те, що діти чітко диференціюють свою «загальну хорошість» від конкретної поведінки. Висока частота відповідей «інколи» за шкалою слухняності корелює з результатами методики ОБС, де було зафіксовано низький рівень дисциплінарних вимог з боку батьків. Дитина усвідомлює свою необов’язковість у виконанні правил, оскільки в її досвіді відсутні чіткі межі та послідовний контроль.

Окрему увагу варто приділити параметрам **«чесний»** та **«працелюбний»**, де діти частіше обирали варіант **«не знаю»**. Це може вказувати на те, що в системі сімейних координат ці якості не мають чітких критеріїв оцінювання або не є предметом регулярного обговорення

Отже, структура образу «Я» досліджуваних дітей характеризується поєднанням високого емоційного самоприйняття з усвідомленою нестійкістю поведінкових стандартів. Дитина сприймає себе як позитивну особистість, проте фіксує власну неготовність до повної відповідності дисциплінарним очікуванням дорослих. Такий профіль самооцінки відображає специфіку

виховання у сім’ях з переважанням емоційної близькості над дисциплінарною послідовністю.

Для того щоб науково обґрунтувати взаємозв'язок між батьківським ставленням та самосвідомістю дитини, необхідно звести дані в єдину таблицю. Це дозволить побачити, як конкретні виховні установки корелюють із рівнями самооцінки.

Нижче наведено зведену таблицю, де дані 30 сімей розподілені за трьома ключовими векторами розвитку: «Адекватний/Гармонійний», «Симбіотично-ліберальний» (дефіцит контролю) та «Тривожно-конфліктний».

Таблиця 2.4.

Зведена таблиця результатів емпіричного дослідження (n=30)

Вектор взаємодії	ОБС (Батьківське ставлення)	«Сходинки» (Власна позиція)	«Який я?» (Загальний бал)
Гармонійний	Високе Прийняття + Висока Кооперація	2–3 сходинки (Адекватна)	8 – 9 балів (Високий)
Ліберальний	Високий Симбіоз + Низька Гіперсоціалізація	1 сходинка (Завищена) або 4 (Середня)	6 – 7 балів (Середній)
Конфліктний	Тенденція до Відторгнення або «Маленький невдаха»	4 – 5 сходинки (Нейтральна / Занижена)	2 – 4 бали (Низький)

Аналіз зведених результатів дослідження дозволяє простежити цілісну систему взаємозв’язків між батьківськими установками та особливостями самосвідомості молодших школярів на основі трьох виокремлених векторів взаємодії. У межах гармонійного вектора, що базується на високому рівні прийняття та активній кооперації, спостерігається найбільш стійка модель формування особистості, де діти демонструють адекватну самооцінку на рівні **2–3 сходинок** та високі бали за вербальною методикою (**8–9 балів**). Це свідчить про те, що готовність батьків до співпраці та їхнє емоційне схвалення

створюють надійний фундамент для впевненості дітей у власних силах та їхньої здатності до об'єктивної рефлексії своїх досягнень.

Водночас ліберальний вектор, де високий симбіоз поєднується з низькою гіперсоціалізацією, формує менш стабільний профіль самосприйняття. У таких умовах молодші школярі часто вагаються між завищеною самооцінкою (**1 сходинка**), що живиться ідеалізацією, та середньою позицією (**4 сходинка**), яка обирається через відсутність чітких орієнтирів. Середній бал за методикою З. Басіної на рівні **6–7 балів** підтверджує, що самосвідомість у цій групі значною мірою залежить від емоційного фону стосунків, а позитивний образ «Я» потребує постійного зовнішнього підкріплення.

Найбільш складні закономірності простежуються у критичному векторі взаємодії, де тенденція батьків до відторгнення або сприйняття дитини як «маленького невдахи» безпосередньо призводить до деформації самооцінки. У таких випадках школярі демонструють нейтральну або занижену позицію на рівні **4–5 сходинок**, що поєднується з низьким загальним балом за вербалізованою самооцінкою (**2–4 бали**). Це вказує на те, що дефіцит батьківського прийняття блокує розвиток віри у власну цінність, змушуючи дітей фіксуватися на невдачах. Таким чином, зіставлення показників доводить, що саме характер батьківського ставлення визначає вектор розвитку самосвідомості молодшого школяра, де емоційна близькість та кооперація виступають головними чинниками стабільності образу «Я».

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо оптимізації стилів батьківського виховання як чинника розвитку самооцінки дитини

Становлення особистості молодшого школяра нерозривно пов’язане з процесом формування самооцінки, яка виступає базовим регулятором поведінки. Стабільне та об’єктивне ставлення дитини до себе складається під впливом комплексу чинників: оцінних суджень дорослих, взаємодії з

однолітками та результативності власної діяльності. У випадках, коли дитина відчуває труднощі з рефлексією, а соціальне оточення транслює переважно негативні оцінки, виникає ризик стійких афективних реакцій. Тривале перебування в такому деструктивному емоційному стані призводить до закріплення негативних поведінкових патернів, які з часом стають частиною характеру та деформують самосприйняття.

Роль родини у цьому процесі є фундаментальною, оскільки саме батьки визначають рівень домагань дитини – ту планку досягнень, на яку вона орієнтується в навчанні та житті. Для підтримки здорової та адекватної самооцінки батькам доцільно впроваджувати такі стратегії виховної взаємодії [23]:

- Забезпечення якісної присутності. Важливо підтримувати системний емоційний зв’язок, приділяючи дитині щоденну безпосередню увагу. Це передбачає повну залученість дорослого у спілкування: візуальний та тілесний контакт, щиру цікавість до запитань дитини та відсутність зовнішніх подразників (наприклад, гаджетів), що підкреслює безумовну цінність дитини для батьків.
- Розвиток емоційного інтелекту через діалог. Батькам варто відкрито ділитися власними переживаннями та думками, водночас легітимізуючи почуття дитини. Важливо транслювати ідею, що будь-яка емоція (навіть негативна) є природною і не має оцінки «правильно» чи «неправильно». Прийняття емоційного стану дитини не означає схвалення порушень дисципліни, проте дає їй відчуття того, що її внутрішній світ розуміють і поважають.
- Партнерський підхід до вирішення конфліктів. У ситуаціях, які потребують корекції поведінки, необхідно не лише аргументувати позицію дорослих, а й надавати слово дитині. Спільний пошук виходу з проблемних обставин стимулює самостійність мислення та дає школяреві відчуття суб’єктності. Коли дитина бачить, що її точка зору є

вагомою для близьких, вона набуває впевненості у власній значущості та вчиться контролювати своє життя.

- Візуалізація особистісного зростання. Ефективним методом підтримки впевненості є демонстрація дитині конкретних доказів її прогресу. Збережені творчі роботи, малюнки або відеоархіви дозволяють школяреві наочно побачити розвиток власних здібностей. Такий підхід трансформує абстрактні похвали дорослих у реальні свідчення успіху, що зміцнює почуття гордості та мотивацію до подальших досягнень.
- Конструктивне ставлення до помилок. Важливо формувати у дитини розуміння того, що невдачі є невід'ємною частиною процесу навчання. Обговорення власних помилок батьками або приклади з життя авторитетних для дитини особистостей допомагають дестигматизувати промахи. Це сприяє усвідомленню того, що кожна помилка — це передусім досвід і можливість для вдосконалення.
- Делегування відповідальності. Відчуття власної значущості у сім'ї зростає, коли дитина має конкретні обов'язки, що приносять користь усій родині. Надання дитині статусу повноправного учасника побутових процесів розвиває почуття потрібності та відповідальності, що безпосередньо підвищує її самооцінку та зміцнює внутрішньосімейні зв'язки.
- Акцентування на індивідуальних здібностях. Враховуючи унікальність кожної дитини, батькам варто фокусуватися на розвитку її сильних сторін та природних нахилів. Усвідомлення наявності специфічного таланту або вміння допомагає молодшому школяреві відчути свою особливість і формує стійку опору на власні переваги.
- Припинення порівняльної практики. Категорично недопустимим є порівняння дитини з іншими дітьми. Такий підхід руйнує базову довіру до батьків, нівелює впевненість у собі та створює деструктивний емоційний фон у стосунках.

- Діалогічна взаємодія. Незважаючи на початок шкільного життя, дитина продовжує гостро потребувати батьківських роз'яснень та емоційного обміну. Систематичне обговорення щоденних подій без засудження чи нав'язування готових рішень дозволяє дитині відчути, що її думка є важливою. Такий діалог має на меті не критику за вчинене, а спільний аналіз ситуацій.
- Навичка активного слухання. Здатність батьків вислухати дитину до кінця, не перериваючи розповідь передчасними повчаннями, є критично важливою. Навіть якщо інформація здається дорослому несуттєвою, уважне слухання демонструє повагу до дитини. Це запобігає емоційному закриттю, оскільки часто за дрібними деталями діти приховують дійсно болючі та важливі переживання.
- Реалістичність очікувань. Батькам слід пам'ятати про вікові обмеження дитячої психіки та уникати надмірних вимог щодо успішності чи кмітливості. Орієнтація на ідеалізований образ дитини призводить до неминучих розчарувань дорослих, які негативно позначаються на якості взаємин. Замість очікувань високих результатів, доцільно надавати дитині підтримку на шляху до їх досягнення.

Як ми вже зазначали, самооцінка є наскрізним чинником, що визначає якість життєдіяльності особистості. У контексті молодшого шкільного віку висока самооцінка виступає не лише детермінантою академічної успішності, а й фундаментом для розвитку соціальної компетентності та гармонізації міжособистісних стосунків. Взаємодія з однолітками та педагогами суттєво коригує самосприйняття дитини: учні з позитивним ставленням до себе демонструють вищу резистентність до невдач, легше долають розчарування та частіше обирають складні інтелектуальні завдання, орієнтуючись на власні цілі. Адекватна самооцінка є життєво необхідним конструктом, на розвиток або деформацію якого безпосередньо впливає стиль виховної та педагогічної взаємодії.

З метою оптимізації процесу формування позитивної самооцінки педагогам початкової школи рекомендується впроваджувати такі стратегії [14]:

- Змістовне оцінювання. Оцінка має виступати не фінальною точкою діяльності, а процесуальним супроводом. Важливо надавати розгорнутий фідбек, відзначаючи як переваги, так і зони розвитку, що допомагає учневі усвідомити структуру своєї роботи.
- Трансформація помилок у досвід. Замість простої констатації неправильності, вчителю варто стимулювати учнів до аналізу та самостійного виправлення помилок, що формує аналітичний підхід до власної діяльності.
- Стимулювання соціальної значущості. Для підтримки учнів із заниженою мотивацією доцільно залучати їх до надання допомоги однокласникам. Роль «помічника» підвищує статус дитини в колективі та дає відчуття власної цінності.
- Розвиток навичок саморефлексії. Практика попереднього самооцінювання робіт з наступним обговоренням критеріїв дозволяє дитині зрозуміти об'єктивні підстави оцінки та узгодити власне бачення з педагогічними стандартами.
- Акцент на зусиллях, а не лише на результаті. Похвала має стосуватися передусім процесу праці та старанності («Я бачу, як ти наполегливо працював»). Це зміщує фокус з гонитви за високим балом на цінність особистих зусиль, знижуючи рівень тривожності перед можливими невдачами.

Окрім загальних рекомендацій, ефективним є впровадження ігрових методик, що можуть стати частиною класної культури:

1. «Взаємопохвала»: розвиває навички надання та прийняття соціальної підтримки, формуючи доброзичливий клімат.

2. «Позитив дня»: адаптована до навчання версія «щоденника вдячності», яка навчає дітей фокусуватися на здобутках та позитивних моментах щоденного досвіду.
3. «Куточок емоційного розвантаження»: створення спеціальної зони, де дитина може відкрито виразити смуток або труднощі, сигналізуючи колективу про потребу в підтримці, що нормалізує вираження емоцій та посилює відчуття безпеки [14].

Підсумовуючи, можна констатувати, що створення безпечного освітнього середовища та безумовне прийняття дитини дорослими є ключовими передумовами становлення здорової самооцінки. Якщо родина закладає фундамент пізнавальних інтересів, то школа структурує уявлення про соціально прийнятні форми їх реалізації. Тільки синергія зусиль батьків та вчителів дозволяє дитині сформувати позитивне самоставлення та визначити адекватний рівень домагань, що є базою для успішної самореалізації.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний огляд підтверджує, що самооцінка є не просто статичним знанням людини про себе, а динамічним «ядром» самосвідомості, яке безперервно резонує з викликами соціуму. Вона постає як складна архітектура, де когнітивне усвідомлення своїх рис нерозривно переплетене з емоційним переживанням власної цінності та готовністю до дії. Наукові парадигми — від класичного інтеракціонізму до сучасного когнітивізму — солідарні в тому, що самооцінка дитини викристалізовується крізь призму «дзеркального Я», відбиваючи ставлення значущих дорослих. Її багаторівнева структура, що охоплює актуальні та перспективні виміри, визначає не лише поточний стан дитини, а й вектор її майбутніх домагань. Адекватність цього конструкту виступає гарантом психологічної стійкості, тоді як будь-які викривлення стають джерелом внутрішніх конфліктів. Важливо розуміти, що самооцінка не дається від народження: вона є результатом тривалого діалогу особистості зі світом, який розпочинається в родині. Саме в дитинстві закладається той емоційний фундамент, на якому згодом вибудовується вся життєва стратегія індивіда. Таким чином, самооцінка є універсальним регулятором, що перетворює зовнішній соціальний досвід у внутрішню силу особистості. Узагальнення теоретичних підходів доводить, що гармонійний розвиток дитини можливий лише за умови формування цілісного та позитивного самосприйняття

2. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що родинне середовище є фундаментальною матрицею, на основі якої формується архітектура самооцінки дитини. Психологічний зміст батьківського ставлення розкривається через динамічне поєднання емоційного прийняття та рівня контролю, що безпосередньо детермінує рівень самоцінності особистості. Доведено, що авторитетний стиль виховання, заснований на емпатії та раціональних межах, виступає оптимальною умовою для розвитку адекватної та стійкої самооцінки. Натомість авторитарний підхід, через надмірну суворість та придушення автономії, провокує виникнення заниженого або

тривожного самоставлення. Ліберальна стратегія, попри зовнішню м’якість, часто формує нестійку самооцінку через брак чітких орієнтирів та механізмів саморегуляції. Особливу деструктивну роль відіграє індиферентний стиль, де емоційне відторгнення призводить до глибокого відчуття власної непотрібності та соціальної дезадаптації. З’ясовано, що механізми ідентифікації та підкріплення дозволяють дитині інтроєктувати батьківські оцінки, перетворюючи їх на внутрішні критерії самосприйняття. Важливим чинником є емоційний інтелект дорослих, оскільки здатність батьків контейнувати дитячі переживання забезпечує дитині стан психологічної захищеності. Таким чином, якість внутрішньосімейних інтеракцій постає головним предиктором того, чи буде образ «Я» дитини цілісним та позитивним. Отже, трансформація батьківських установок у бік прийняття та підтримки є ключовим ресурсом для гармонізації дитячої самооцінки.

3. Результати дослідження свідчать про переважання стратегії емоційного прийняття дитини у **60%** батьків, що створює сприятливе тло для формування адекватної самооцінки, яку зафіксовано у **47%** школярів. Однак серйозним дестабілізуючим фактором є високий рівень симбіозу (**47%**) та низький рівень дисциплінарних вимог у **53%** сімей, що формує у дітей усвідомлену неслухняність при загальному високому самоприйнятті. Аналіз прогностичних оцінок виявив «емоційне авансування» з боку матерів: **40%** дітей очікують від них найвищої оцінки, тоді як батьківська позиція сприймається як стабільніша (**50%** адекватних очікувань). Методика «Який я?» підтвердила, що діти мають високий рівень вербалізованої самооцінки у категоріях «доброти» та «розуму», але демонструють критичність у вольових якостях через ліберальний стиль виховання. Зведені дані за трьома векторами доводять, що гармонійний тип стосунків забезпечує високі бали самооцінки (**8–9** балів), тоді як конфліктний вектор з тенденцією до відторгнення знижує ці показники до **2–4** балів. У дітей з ліберальних сімей спостерігається нестійкість образу «Я», де самооцінка коливається між завищеною (**27%**) та середньою (**20%**). Важливим аспектом є ігнорування соціальних норм

«чесності» та «працелюбності», де діти часто обирали відповідь «не знаю», що вказує на брак чітких виховних орієнтирів. Виявлено, що низький відсоток заниженої самооцінки (**6%**) свідчить про загальну емоційну підтримку у вибірці, попри слабкий батьківський авторитет. Таким чином, результати підкреслюють, що саме дефіцит контролю при високій любові є ключовою особливістю сучасних дитячо-батьківських відносин у досліджуваній групі. Отже, порівняльний аналіз підтверджує, що стабільна самооцінка потребує балансу між материнським теплом та батьківською дисциплінарною послідовністю.

4. Оптимізація батьківського ставлення має базуватися на переході від оцінного контролю до партнерської взаємодії, де ключовими інструментами є активне слухання, спільний пошук рішень у конфліктах та безумовне прийняття емоційного світу дитини. Формування адекватної самооцінки молодшого школяра потребує від дорослих відмови від порівняльної практики на користь візуалізації індивідуального прогресу та акцентування на зусиллях, а не лише на кінцевому результаті. Делегування реальної відповідальності у побутових справах та легітимізація права на помилку дозволяють дитині набути відчуття суб’єктності та впевненості у власній значущості для родини. Важливою умовою стабілізації образу «Я» є синергія зусиль батьків та вчителів, де школа структурує об’єктивні критерії успіху, а сім’я забезпечує емоційний фундамент і надійний тил. Таким чином, створення безпечного середовища, заснованого на діалозі та реалістичних очікуваннях, є головним засобом підтримки здорової самооцінки та успішної соціалізації дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бортнік Н. Вплив стилю сімейного виховання на самооцінку молодших школярів. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. 2020. № 15. С. 18–25.
2. Боришевський М. Й. Розвиток саморегуляції поведінки школярів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 1992. 77 с.
3. Булгакова О. Ю., Азаркіна О. В. Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 100–104.
4. Вакар В. Взаємозв'язок між стилями виховання та батьківсько-дитячими відносинами. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки*. 2025. № 1(6). С. 13–26. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-8745.2025.1(6).2.
5. Гарн А. С., Меттьюз М. С., Джолли Дж. Л. Вплив батьків на академічну мотивацію обдарованих учнів: перспектива теорії самовизначення. *Gift. Child Q*. 2010. № 54. С. 263–272.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
7. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку : монографія. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 360 с.
8. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
9. Зарицька В. В., Козаченко Д. С. Феномен самооцінки у психологічному дискурсі. *Journal of Psychology Research*. 2023. Вип. 29(12). С. 19–25. URL: https://doi.org/10.15421/102903 (дата звернення: 12.03.2026).
10. Конотопова А. Ю., Зобенько Н. А. Вплив сім'ї на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми природничих і*

гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2019» / XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 295–296.

11. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. для вчителів початкової школи. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с.
12. Кравченко К. В. Дослідження ставлення батьків до дитини у сучасних українських сім'ях. *Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм : зб. наук. праць за матеріалами III міжнар. наук.-практ. конф.* (23–24 січн. 2015 р.). Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 88–90.
13. Крупник І. Батьківська модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2017. URL: https://surl.li/nuzcfc (дата звернення: 05.03.2026).
14. Ліпковська Ю. Формування адекватної самооцінки у школярів. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016.
15. Маляр О. І. Психологічний вплив сім'ї та школи на розвиток довільності емоційної регуляції у дітей молодшого шкільного віку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. праць*. Вип. 8. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. С. 213–220.
16. Мостова І., Кушніренко К. Дослідження самооцінки особистості підлітків. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2022. № 4 (68). С. 108–112.
17. Панфілов Ю. І., Токарєв В. М., Поліщук Д. К. Самооцінка особистості і лідерство. 2021. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/58159/1/Panfilov_Samootsinka_osobystosti_2021.pdf (дата звернення: 14.02.2026).

18. Папітченко Л. Теоретичний аналіз проблеми значущості самооцінки в структурі гідності особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. № 12 (57). С. 79–89.
19. Петрунько О. В. Батьки і діти: типові помилки виховання. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2014. № 4. С. 25–32.
20. Пирлик М. А. Структурно-динамічна модель самооцінки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_44 (дата звернення: 10.03.2026).
21. Повалій Л. В. Специфіка батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2012. Вип. 16(1). С. 233–240.
22. Поліщук В. М. Психологія сім'ї : підручник. Суми : Університетська книга, 2021. 248 с.
23. Поради батькам щодо формування адекватної самооцінки дитини. *Всеосвіта*. URL: https://vseosvita.ua/library/porady-batkam-shchodo-formuvannia-adekvatnoi-samootsinky-dytyny-1039735.html (дата звернення: 02.03.2026).
24. Портницька Н. Ф., Чупріна С. А. Образ ідеальних батьків у свідомості підлітків та їх батьків. *Молодий вчений*. 2017. № 4(44). С. 255–259.
25. Славіна Н. С. Вплив особливостей сімейних відносин на емоційну сферу дитини. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 27. С. 220–225.
26. Степаненко І. М. Психологічна корекція сором'язливості у майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34029/100355648.pdf (дата звернення: 15.02.2026).
27. Тарасюк Л. Стилі батьківського виховання як чинник формування міжособистісної взаємодії дітей у дошкільному віці. *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». 2014. № 26. С. 125–127.

28. Трофаїла Н. Д. Вплив сім'ї на емоційне благополуччя дитини. 2015. URL: dspace.udpu.edu.ua (дата звернення: 20.02.2026).
29. Трофаїла Н. Д. Дитячо-батьківські відносини в молодшому шкільному віці. *Перші спроби пошуку в науковому просторі : зб. матеріалів 19-го Всеукр. студ. наук.-практ. конф. «Особливості організації життєдіяльності дитини у сучасному дошкіллі»* (м. Умань, 29 квіт. 2021 р.). Умань : Візаві, 2021. 207 с.
30. Харченко Н. А., Кишмар В. М. Особливості сімейного виховання в період адаптації дитини до школи. *Психологічний журнал*. 2021. № 6. С. 62–67.
31. Цурка О. Емоційний розвиток дітей. Як батьки можуть допомогти і не нашкодити. 2018. URL: https://nus.org.ua/view/emotsijnyj-rozvytok-ditej-yak-batky-mozhut-dopomogty-i-ne-nashkodyty/ (дата звернення: 11.03.2026).
32. Цуркан Т. Г. Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 120–125.
33. Щербакова І. М. Духовний потенціал сімейного виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 9. С. 451–457.
34. Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2016. Т. IX, вип. 9. С. 589–598.
35. Яцишина А. М. Психологічні умови корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного віку : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2021. 248 с.
36. Branden N. The Power Of Self-Esteem. Health Communications, Inc. Deerfield Beach, Florida, 1992. 376 s.
37. Burns R. B. Self-Concept Development and Education. Holt, Rinehart and Winston, 1982.

38. Chandler M., Heffer R., Turner E. The Influence of Parenting Styles, Achievement Motivation, and Self-Efficacy on Academic Performance in College Students. *Journal of College Student Development*. 2009. № 50. С. 337–346.
39. Li P. 4 types of Parenting Styles. 2023. URL: https://www.parentingforbrain.com/4-baumrind-parenting-styles/ (дата звернення: 22.02.2026).
40. Pellerone M., Ramaci T., Parrello S., Guariglia P., Giaimo F. Psychometric properties and validation of the Italian version of the family assessment measure third edition–short version – in a nonclinical sample. *Psychol. Res. Behav. Manag*. 2017. № 10. С. 69–77.
41. Sanvictores T., Mendez M. D. Types of Parenting Styles and Effects On Children. *StatPearls*. 2022. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK568743/ (дата звернення: 18.03.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Столін

Біля кожного питання поставте чи ви згодні з ним чи ні.

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.

2. Я рахую своїм обов’язком знати все, що думає моя дитина.

3. Я поважаю свою дитину.

4. Мене здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.

5. Потрібно довше утримувати дитину від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.

6. Я відчуваю до дитини почуття позитиву.

7. Хороші батьки захищають дитину від складнощі життя.

8. Моя дитина часто неприємна мені.

9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.

10. Бувають випадки, коли знущання з дитини приносить користь.

11. Я відчуваю злість до своєї дитини.

12. Моя дитина нічого не досягне у житті.

13. Мені здається, що інші діти насміхаються над моєю дитиною.

14. Моя дитина часто робить такі вчинки, які крім засудження нічого не варті.

15. Для свого віку моя дитина дещо незріла.

16. Моя дитина веде себе погано спеціально.

17. Моя дитина вбирає в себе усе погане як «губка».

18. Мою дитину важко навчити хорошим манерам.

19. Дитину варто тримати у жорстких рамках, тоді з нього щось виросте.

20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас.

21. Я приймаю участь у вихованні своєї дитини.

22. До моєї дитини липне усе дурне.

23. Моя дитина не досягне успіху у житті.

24. Коли у компанії знайомих говорять про дітей, мені трішки соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як мені хотілося б .

25. Я жалію свою дитину.

26. Коли я порівнюю свою дитину з його однолітками, вона мені здається зрілішою.

27. Я із задоволенням проводжу з дитино свій вільний час.

28. Я часто жалію про те, що моя дитина дорослішає і згадую її маленькою.

29. Я часто ловлю себе на ворожому відношенні до дитини.

30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього, що не вдалося мені.

31. Батьки повинні підлаштовуватися до дитини, а не тільки потребувати це від неї.

32. Я намагаюся виконувати усі прохання моєї дитини.

33. При вирішенні сімейних проблем варто прислухатися до думки дитини.

34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.

35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона права.

36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.

37. Я відчуваю до дитини дружні почуття.

38. Я завжди рахуюся з дитиною.

39. Основна причина забаганок моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.

40. Не можна нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.

41. Саме головне, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.

42. Інколи мені здається, що моя дитина не здатна ні на що хороше.

43. Я розділяю захоплення своєї дитини.

44. Моя дитина може вивести з себе будь-кого.

45. Я розумію незадоволення своєї дитини.

46. Моя дитина часто дратує мене.

47. Виховання дитини – суцільне нервування.

48. Строга дисципліна у дитинстві розвиває сильний характер.

49. Я не довіряю своїй дитині.

50. За суворе виховання діти дякують потім.

51. Інколи мені здається, що я ненавиджу власну дитину.

52. У моєї дитини більше недоліків ніж досягнень.

53. Я розділяю захоплення дитини.

54. Моя дитина не може працювати самостійно, а якщо працює, то не так.

55. Моя дитина виросте не прилаштована до життя.

56. Моя дитина подобається такою, яка є.

57. Я добре слідкую за здоров'ям дитини.

58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.

59. Дитина не повинна мати секретів від своїх батьків.

60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини.

61. Бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються батькам.

Ключ до опитувальника:

- **Прийняття – відторгнення:** 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 27, 29, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60.
- **Кооперація (соціально бажана поведінка):** 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36.
- **Симбіоз:** 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
- **Авторитарна гіперсоціалізація:** 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
- **Маленький невдаха:** 9, 11, 13, 17, 22, 28, 54, 61.

Аналіз змісту шкал

1. «Прийняття – відторгнення» Шкала відображає інтегральне емоційне ставлення до дитини.

- **Позитивний полюс:** батькам подобається дитина такою, яка вона є. Вони поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, прагнуть проводити з нею багато часу, поділяють її інтереси та плани.

- **Негативний полюс:** батьки сприймають дитину як «погану», непристосовану до життя. Їм здається, що вона не досягне успіху. Батьки можуть відчувати до дитини роздратування, злість або сум. Вони не довіряють дитині та не поважають її особистість.

2. «Кооперація» Шкала описує соціально бажаний образ батьківського ставлення. Батьки максимально зацікавлені у справах і планах дитини, намагаються в усьому їй допомогти, щиро співчувають. Вони високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчувають гордість за неї. Заохочують ініціативу та самостійність, намагаються стати на бік дитини у вирішенні будь-яких питань.

3. «Симбіоз» Шкала відображає рівень психологічної дистанції у спілкуванні. Батьки прагнуть до повного єднання з дитиною, намагаються задовольнити всі її потреби та захистити від будь-яких життєвих труднощів. Вони постійно відчувають тривогу за дитину, яка здається їм занадто маленькою, беззахисною та вразливою. Психологічні межі між батьками та дитиною майже відсутні.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» Шкала відображає жорстку форму контролю над поведінкою дитини. Батьки вимагають беззаперечної дисципліни та виконання всіх вимог. Прояви власної волі чи незгода дитини часто призводять до покарань. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини, вимагаючи відповідності стандартам і правилам, часто ігноруючи її індивідуальні особливості та думки.

5. «Маленький невдаха» Шкала відображає особливості сприйняття дитини як соціально неспроможної. Батьки схильні ігнорувати дорослішання дитини, сприймаючи її інтереси та почуття як дитячі й неважливі. Дитина здається їм неуспішною, непристосованою та відкритою для негативних впливів. Через брак довіри батьки намагаються тотально контролювати дії дитини, одночасно прагнучи обмежити її активність через страх перед можливими невдачами.

Додаток Б

Методика «Сходинки» (В. Г. Щур)

Ціль: виявлення системи уявлень дитини про те, як вона оцінює себе сама, як, на її думку, її оцінюють інші люди (батьки, вчителі) та як співвідносяться ці уявлення між собою.

Матеріали та обладнання:

- намальовані сходинки (7 рівнів);
- фігурка чоловічка (або аркуш паперу та олівець для позначення).

Процедура дослідження: Дослідження проводиться індивідуально у формі бесіди. Психолог використовує шкалу-сходинки, на яких дитина фіксує власну позицію та прогнозовані оцінки значущих дорослих.

Інструкція для дитини

«Якщо всіх дітей розставити на цих сходинках, то на трьох верхніх сходинках опиняться **хороші діти**: розумні, добрі, сильні, слухняні — чим вище, тим кращі (показати: *"хороші"*, *"дуже хороші"*, *"найкращі"*). На трьох нижніх сходинках опиняться **погані діти** — чим нижче, тим гірші (*"погані"*, *"дуже погані"*, *"найгірші"*). На **середній сходинці** діти не погані і не хороші.

1. Покажи, на яку сходинку ти поставиш себе? Поясни, чому.
2. Ти такий насправді чи хотів би бути таким? Познач, який ти насправді і яким хотів би бути.
3. Покажи, на яку сходинку тебе поставила б мама? (Тато? Вчитель?)».

Додаткові параметри оцінки: Можна використовувати пари характеристик: *«хороший – поганий»*, *«добрий – злий»*, *«розумний – дурний»*, *«сильний – слабкий»*, *«сміливий – боягузливий»*, *«старанний – недбалий»*. Психолог фіксує: вагання, аргументацію та емоційні реакції дитини.

Аналіз та інтерпретація результатів

1. Нормативні показники

- **Для дошкільнят:** Нормою вважається положення на сходинках «найкращі» або «дуже хороші». Це відображає вікову особливість та емоційне благополуччя.

- **Для молодших школярів (6–7 років):** Самооцінка стає більш реалістичною та наближається до адекватної, хоча в нових видах діяльності все ще може залишатися завищеною.

2. Типи самооцінки за результатами виконання:

Тип самооцінки	Поведінка та вибір дитини	Аргументація
Неадекватно завищена	Ставить себе на найвищу сходинку без роздумів.	Посилається лише на думку дорослих: «Я хороший, бо мама так сказала». Не бачить недоліків.
Завищена	Ставить себе на найвищу сходинку після вагань.	Називає свої промахи, але пояснює їх зовнішніми причинами: «Я хороший, але мама каже, що іноді неакуратний».
Адекватна	Обирає 2-у або 3-ю сходинку зверху.	Посилається на реальні досягнення та факти: «Я добре вчуся, але іноді лінуюся».
Занижена	Ставить себе на нижні сходинки.	Не пояснює вибір або каже: «Мама так сказала». Часто виявляє тривожність і невпевненість.

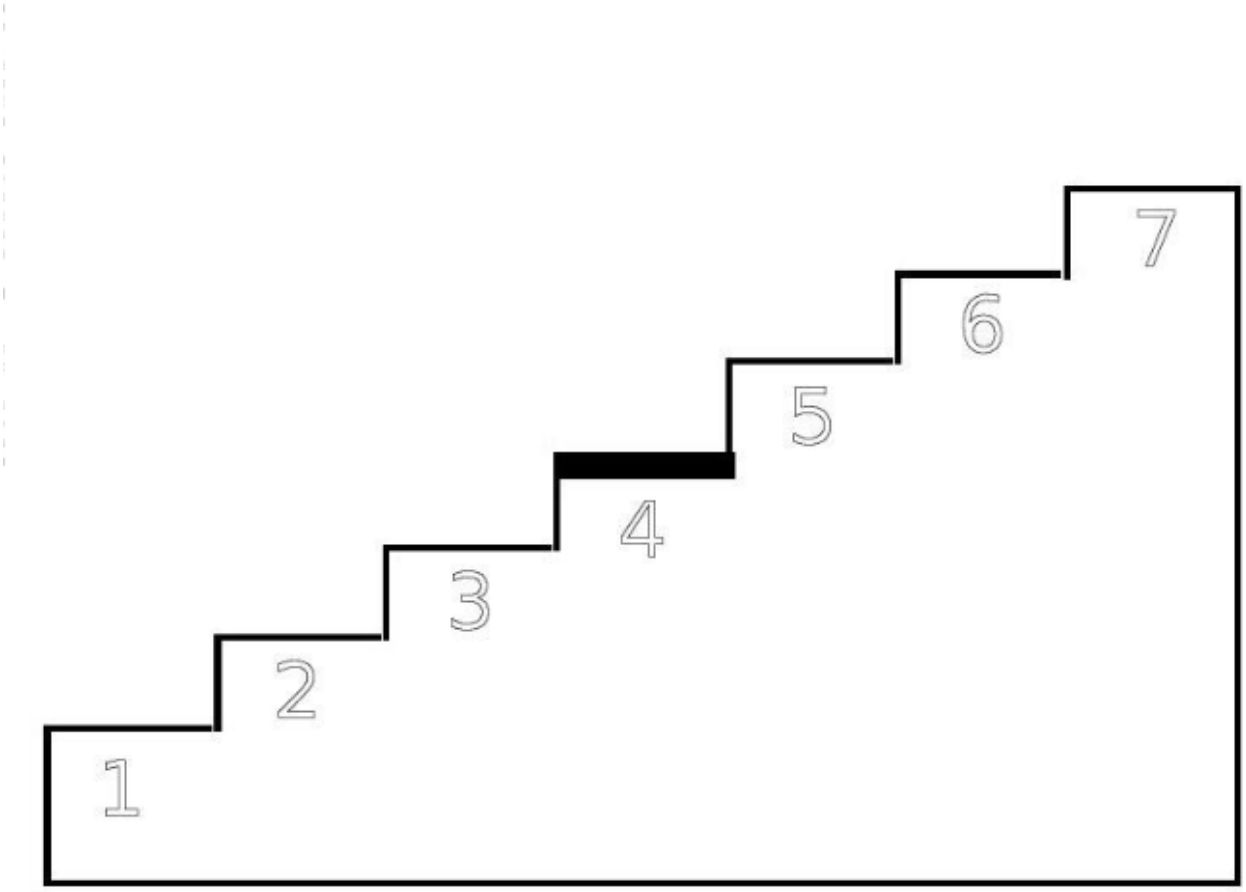
3. Соціальний аспект (Вплив батьків)

Відповіді на запитання «Куди тебе поставлять дорослі?» є ключовими для розуміння дитячо-батьківських стосунків:

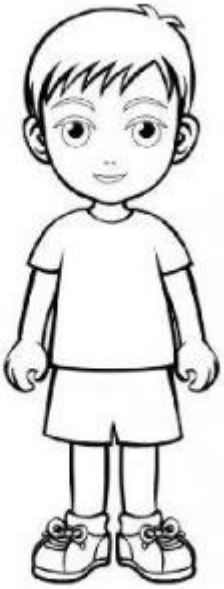
- **Захищеність:** Важливо, щоб хоча б один дорослий (на думку дитини) ставив її на найвищу сходинку.
- **Ідеальний варіант:** Дитина ставить себе на 2-у сходинку (реалізм), а мама — на 1-у (безмовне прийняття).
- **Тривожний сигнал:** Якщо дитина ставить себе на нижні сходинки або на середню через нерозуміння чи відмову («не знаю»). Це свідчить про порушення структури особистості, дефіцит любові, авторитарне виховання або знецінення дитини вдома.

Зверніть увагу!

Занижена самооцінка у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку — це серйозне відхилення, яке може призвести до невротизації та депресивних станів, оскільки свідчить про холодність або відкидання з боку батьків.

Додаток В

Методика «Який я?» З.Басіна

Мета: Визначення самооцінки дитини дошкільника.

Хід виконання. Обстеження проводиться індивідуально. Психолог запитує у дитини, як вона сама себе сприймає й оцінює за десятьма різними позитивними якостями особистості. Оцінки, які дитина ставить сама собі, проставляються психологом у відповідних колонках протоколу, а потім переводяться в бали.

Оцінювані якості особистості	**Оцінки за вербальною шкалою**			
	Так	**Ні**	**Інколи**	**Не знаю**
Хороший			1	
Добрий				1
Розумний			1	
Акуратний			1	
Слухняний			1	
Уважний				1
Ввічливий			1	
Вмілий (здібний)	1			
Працелюбний				1
Чесний			1	

Оцінювання результатів Відповіді типу «Так» оцінюються в 1 бал, відповіді типу «Ні» оцінюються в 0 балів. Відповіді типу «Інколи», як і відповіді типу «Не знаю», оцінюються в 0,5 бала. Самооцінка дитини визначається за загальною сумою балів, набраною нею за всіма якостями особистості.

Рівні: 10 балів - дуже високий 8 - 9 балів - високий 4 - 7 балів - середній 2 - 3 бали - низький 0 - 1 бал - дуже низький